

EØS-meldingen del 2

25 år med EØS

**EØS-avtalens prinsipper og institusjoner.
Konsekvenser for økonomi, fiskeri, distriktspolitikk,
samferdsel, miljø, helse og mattrygghet.**

neitileu.no

EØS: Den mest omfattende avtalen Norge har inngått

I mars 1989 gikk de 6 daværende EFTA-landa (Norge, Sverige, Finland, Island, Østerrike og Sveits) sammen om en erklæring om at de ville ha en avtale med EU som kunne gi «en størst mulig realisering av fri bevegelse av varer, tjenester, kapital og personer» (Oslo-erklæringen av 15. mars 1989).

Forhandlingene om en avtale med mest mulig «fri bevegelse av varer, tjenester, kapital og personer» tok til i april 1990. Som grunnlag for forhandlingene godtok EFTA hele det lovverket og alle de rettsavgjørelser som sikrer EUs frie flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft.

Stortinget som godkjente EØS

Forhandlingsresultatet forelå i mars 1992. Avtalen innebar at Norge på visse områder avsto suverenitet til overnasjonale organ, bl.a. til EFTA-domstolen. Godkjenningen av avtalen måtte derfor skje med $\frac{3}{4}$ flertall i henhold til Grunnlovens § 93 (det som nå er § 115), dvs. med minst 124 stemmer i Stortinget. Stortinget godkjente EØS-avtalen 16. oktober 1992 med stemmetalla 130 mot 35.

Ved en folkeavstemning i desember 1992 stemte flertallet av de sveitsiske velgerne

for at Sveits ikke skulle gå inn i EØS. Samtidig reagerte EU-domstolen på enkelte sider ved avtalen. Nye forhandlinger med EU måtte til, og den endelige EØS-avtalen ble godkjent av Stortinget i april 1993.

Demokratisk problem

EØS-avtalen er den mest omfattende avtalen Norge noen gang har inngått. Den var heftig omstridt da den ble inngått i 1992, og er blitt en verkebyll i norsk politikk. Den oppfattes av mange EØS-tilhengere som avgjørende for norsk økonomi – og av de fleste både på ja- og neisida som et stort demokratisk problem. Samtidig blir strømmen av EØS-saker stadig striere, og virkningene av EØS-avtalen blir tydeligere på stadig flere områder.

EØS-meldingen del 1, utgitt i mai 2017, omhandler særlig avtalens konsekvenser for arbeidsliv og samfunn. Del 2 – dette heftet – omhandler konsekvenser for en rekke andre områder, som handel og økonomi, fiskeri, distriktpolitikk, samferdsel, miljø, helse og mattrygghet. Heftet tar også for seg EØS-avtalens prinsipper og beslutningsprosess, og drøfter hvordan avtalen utfordrer det nasjonale demokratiet.

Innhold

EØS: Den mest omfattende avtalen Norge har inngått	1	10. Det miljøpolitiske foregangslandet som forsvant inn i EØS	19
1. Hva er EØS?	4	10.1 Støtte Regjeringen ikke ba om	19
1.1 Suverenitet og felles regler: et problem uten løsning	4	10.2 Bedrer EU miljøreglene våre?	20
2. ESA og EFTA-domstolen – mektigere enn Storting og Regjering	5	10.3 Strengere enn EU i 1994	20
2.1 EFTAs overvåkingsorgan ESA	5	10.4 REACH: harmoniserte kjemikalier	20
2.2 EFTA-domstolen	5	10.5 Klima og kvoter	21
2.3 EU-domstolen	5	10.6 OECD om miljøpolitikken	21
3. Markedsadgangen	6	11. Patent på liv?	22
3.1 EUs sjettede største eksportmarked	7	12. Truer EU den nordiske velferdsmodellen?	23
3.2 WTO sikrer markedsadgangen til EU hvis vi sier opp EØS-avtalen	7	12.1 Økte inntektsforskjeller i det indre marked	23
4. Er EØS-avtalen grunnen til at det har gått så bra i norsk økonomi?	9	13. Fri flyt av pasienter og resistens	25
4.1 De positive virkningene	9	13.1 Pasientrettighetsdirektivet	25
4.2 Ulempene er langt større	9	13.2 Spredning av multiresistente bakterier	25
4.3 Bedre forutsigbarhet for næringslivet?	9	14. Tryggere mat?	26
5. EØS og fiskerinæringa	11	14.1 Matsminkedirektivene	26
5.1 EU-tilpasninger i fiskeripolitikken	11	14.2 Kunne EU straffe oss?	26
5.2 Eksporten av fisk til EU	11	14.3 Bare barnemat	27
5.3 EØS svekker styringa over oppdrettsnæringa	12	15. Da den veterinære grensekontrollen forsvant	28
5.4 Kampen om lakseeksporten	12	15.1 Fagmyndighetene advarte	28
6. EU-kjør mot landbruket	13	15.2 Demokrati på ville veier	29
7. Distriktpolitikk på nåde	14	16. Polet som sprakk	30
7.1 Strid om like vilkår	14	16.1 Dommen over regjeringen	30
7.2 Et europeisk samfunn med utkantmakt	14	17. EØS overfører suverenitet	31
7.3 Den graderte arbeidsgiveravgiften	15	17.1 Læren om lite inngripende	31
8. Samferdselen liberaliseres	17	17.2 Utfordringene fra overnasjonale byrå	31
8.1 Økt konkurranse i veitransporten	17	17.3 Hvordan en EØS-lov blir til	32
8.2 Kabotasjekjøring	17	17.4 Reservasjonsretten i EØS-avtalen	32
9. Full kamp på og om skinnene?	18	17.4.1 Reservasjon uten begrunnelse	32
9.1 Konkurransen svekker tilbud og sikkerhet	18	17.4.2 Eneste forsonende trekk	33
9.2 Oppsplitting av drift og infrastruktur	18	18. Nei-side uten Europapolitikk?	34
		18.1 Å speilvende det indre markedet	34
		19. Konkurransen, konkurranse og atter konkurranse	36
		19.1 Markedet som beslutningssystem	36
		19.2 Traktatfesta frikonkurranse	36

20. De brutte forutsetningenes avtale	38
20.1 Hjemfall	38
20.2 Alkoholpolitikk	38
20.3 Avgifter og distriktspolitikk	38
20.4 Offentlig sektor og helse	38
20.5 Fra fri flyt til innenlandske ordninger	38
21. Ta EØS-avtalen på alvor!	40
21.1 Norske interesser må komme bedre til orde	40
21.1.1 Fase 1: Mens EU-lover forberedes	40
21.1.2 Fase 2: Mens EU-statene diskuterer	40
21.1.3 Fase 3: Inn i EØS	40
21.2 Offentlig innsats for å bli hørt	41
21.3 Dyrt å påvirke i Brussel	41
21.4 EØS er bedre enn EU-medlemskap	41
21.5 Men EØS rammer handlefriheten både lokalt og nasjonalt	42
22. Ut av EØS?	43
22.1 Udramatisk å melde Norge ut av EØS	43

EØS-meldingen del 2: 25 år med EØS – EØS-avtalens prinsipper og institusjoner. Konsekvenser for økonomi, fiskeri, distriktspolitikk, samferdsel, miljø, helse og mattrygghet

Rapporten er skrevet av Dag Seierstad, med bidrag fra Idar Helle og Morten Harper

Utgitt av Nei til EU 16. oktober 2017

Rapporten er tilgjengelig for fri nedlasting på www.neitileu.no

1. Hva er EØS?

EØS omfatter hele EUs regelverk for det indre markedet. **EØS bygger derfor på de samme markedsfrihetene som EU: den frie flyten av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft.** Artikkelen for artikkel er EØS-avtalen ordrett avskrift av Romatraktaten på alle områder som har med den frie flyten å gjøre. Det er i sidetall rundt halve Romatraktaten.

EØS-avtalen legger EUs regler (forordninger, direktiver og andre vedtak) til grunn på alle områder som omfattes av avtalen. Disse EØS-reglene går foran enhver norsk lov som måtte være i strid med dem.

Også EUs tolkning av lovene følger med som automatisk del av EØS-avtalen. I EU er det EU-domstolen som tolker Romatraktaten og alle andre EU-lover. Alle rettsavgjørelser i EU-domstolen følger derfor EØS-avtalen som forpliktende del av avtalen.

Forskjellen på EU og EØS er først og fremst at EØS ikke har noen felles politikk på områder som går utover det indre markedet. EØS har f.eks. ingen felles handelspolitikk utad, ingen felles skatte- og avgiftspolitik, landbrukspolitikk eller fiskeripolitikk. EØS inngår heller ikke i utviklingen mot ØMU, EUs økonomi- og pengeunion eller mot en felles utenriks- og sikkerhetspolitikk.

EU er markeds konkurranse gjort til samfunnets grunnprinsipp framfor noe annet. Aldri før er det lansert en statsdannelse som like prinsippfast insisterer på at en ikke skal

tukle med markedsløsningene.

1.1 Suverenitet og felles regler: et problem uten løsning

Grunnloven tillater ikke at Norge overfører beslutningsmyndighet (avstår suverenitet) til internasjonale organisasjoner vi ikke er medlem av. Samtidig var meningen med EØS at EU og EØS for all framtid skulle ha samme regelverk for alt som har å gjøre med fri flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft. Siden det er EUs regler som skal være felles, var dette et problem uten løsning.

På papiret så riktig nok «løsningen» perfekt ut: Norge fikk rett til å reservere seg mot alt EU kunne komme til å vedta.

Ingen EU-land har en slik reservasjonsrett – også kalt vetorett i EØS – overfor regler som skal gjelde på det indre markedet. Ja-sida i Norge har derfor valgt å oppfatte reservasjonsretten på en svært spesiell måte: Det er ikke meningen at reservasjonsretten skal brukes i praksis. Reglene om reservasjonsrett betyr bare at *formelt* har Norge ikke overført beslutningsmyndighet til EU. *Formelt* er Grunnloven ikke brutt. I praksis godtar vi alt EU vedtar. Det er dette professor Eivind Smith har kalt «*en konstitusjonell katastrofe*».

Siden reservasjonsretten ikke brukes, gjør EØS-avtalen Norge til en lydstat som godtar alt EU vedtar av regelverk for det indre markedet.

2. ESA og EFTA-domstolen – mektigere enn Storting og Regjering

Det er to instanser som passer på at offentlige myndigheter, bedrifter og borgere følger EØS-reglene: overvåkingsorganet ESA og EFTA-domstolen. Samtidig legger EU-domstolen føringer for EØS-retten.

2.1 EFTAs overvåkingsorgan ESA

Det overordna overvåkingsansvaret ligger på EFTAs overvåkingsorgan ESA (The EFTA Surveillance Authority) som holder til i Brussel. I Norge er det departementene, særlig Nærings- og energidepartementet og Kommunal- og arbeidsdepartementet, som passer på at EØS-reglene følges.

2.2 EFTA-domstolen

EFTA-domstolen er øverste domsinnsans instans når det gjelder å avgjøre hvordan EØS-reglene skal følges i Norge, Island og Liechtenstein. EFTA-domstolen består av dommere fra disse tre landene.

I EØS-debatten i 1992 ble det brukt som argument for EØS-avtalen at EFTA-statene tross alt fikk herredømme over sitt eget overvåkingsorgan, ESA, og sin egen domstol, EFTA-domstolen.

Det var et svakt argument. De norske borgere som ansettes i ESA, skal ikke ivareta norske interesser. De skal håndheve et regelverk som er identisk med EU-regelverket for

det indre markedet. De skal håndheve dette regelverket på nøyaktig samme måte som EU-kommisjonen og EU-domstolen ville gjort det. De vil bli vurdert etter hvordan de løser akkurat den oppgaven.

Den norske dommeren i EFTA-domstolen er i samme situasjon. Domstolen skal legge til grunn hvordan EU-kommisjonen og EU-domstolen har praktisert regelverket for det indre markedet internt i EU. EØS-reglene er identisk med EU-reglene for det indre markedet – og de skal følges på samme måte som i EU.

2.3 EU-domstolen

EU-domstolen i Luxembourg stiller ikke til valg. Den har alltid opptrådt som garantisten for at EU ikke kan legge om kursen – vekk fra de markedsliberale løsningene. For EUs markedsliberalisme er traktatfesta, og EU-traktaten kan bare endres hvis alle regjeringene er enige om det.

EU-domstolens fortolkninger legger føringer for EFTA-domstolen som igjen legger føringer for norsk Høyesterett: «Nasjonale domstoler må derfor normalt følge EFTA-domstolens forståelse av EØS-retten og kan ikke fravike en tolkingsuttalelse av EFTA-domstolen uten at det foreligger "særlige grunner".» (Høyesterett 16.12.2016)

«I Norge er det av og til vanskelig å forstå at man ikke alltid kan løse et politisk problem med politikk. EØS-avtalen er en juridisk avtale, og da må man finne juridiske løsninger.»

Knut Almestad, president for ESA fra starten i 1994 til 2001

Aftenposten 18.05.2001

3. Markedsadgangen

Det som er synd for EØS-debatten, er at EØS-tilhengerne satser alt på ett eneste argument: Vi må ha EØS for å få solgt varene våre til EU. Det har vi hørt i over 20 år.

Næringsledere, ja-politikere og media med mikrofonstativ hamrer inn samme budskap som i 1992: vi må ha EØS-avtalen for å sikre markedsadgangen til EU-markedet. Argumentene til ja-sida var sterkt villedende i 1992 – og er like villedende i dag.

Da vi inngikk EØS-avtalen i 1992 hadde vi hatt en frihandelsavtale med EU i 19 år. Avtalen innebar at norsk industri etter en overgangsperiode hadde tollfrihet på all eksport til EU.

Frihandelsavtalen med EU ble inngått etter EU-avstemningen i 1972 og trådte i kraft i juli 1973. Tollsatsene mellom Norge og EU ble trappa ned til null i løpet av en kort overgangsperiode. Tilsvarende ble det nulltoll på importen fra EU.

EØS-tilhengeren Hallvard Bakke, leder for Sosialdemokrater mot EU (SME) i 1994, sa det slik i en artikkel i Dagsavisen i 2003:

«Betydningen av EØS-avtalen er meget sterkt overdrevet. At vi uten denne avtalen ville «spille hasard med norske arbeidsplasser», slik det har vært hevdet, har intet grunnlag i den virkelige verden. Mange tror at EØS er avgjørende for markedsadgangen til EU. Dette er ikke riktig. Ved bortfall av EØS ville den tidligere handelsavtalen med EU tre i kraft i samsvar med bestemmelsene i § 120 i avtalen. Norge ville kunne selge sine varer uten toll og andre handelshindringer akkurat som før.» (20.11.2003)

Mantraet om at vi trenger EØS for å «få solgt varene våre til EU» er en hersketeknikk for å få oppmerksomheten bort fra at nesten all vår vareeksport til EU hadde samme tollfrihet under handelsavtalen før 1994 som i EØS etter 1994.

Under handelsavtalen (1973-1994) tapte norsk næringsliv markedsandeler til EU på det norske markedet mens få norske næringer utenom olje- og gassnæringa klarte å vinne markedsandeler på EUs indre marked.

Det samme har skjedd etter at EØS-avtalen trådte i kraft i 1994. Norsk industri har ikke vunnet tilbake tapte markedsandeler hjemme, mens det stort sett bare er olje, gass og oppdrettsfisk som kan vise til økte markedsandeler i EU.

Hvis en lurer på hvorfor det er slik, er svaret enkelt. Det var ikke for å få solgt varer til EU at EØS-konstruksjonen ble til. Da Gro Harlem Brundtland som statsminister i 1989 tenkte ut EØS-avtalen sammen med Jacques Delors, presidenten for EU-kommisjonen, var det fordi hun ville få Norge inn i EU i «to sprang». Hun så for seg en relativt romslig periode i EØS – som forberedelse til det endelige spranget inn i EU.

Det hun ikke kunne vite, var at Berlin-muren skulle falle, og at Sverige og Finland ikke lenger så seg tjent med å bli oppfatta som nøytrale land i den kalde øst-vest-krigen. Da det ble klart alt i 1991 at svenskene og finnene kom til å søke medlemskap i EU, valgte Arbeiderparti-regjeringen å kaste seg på det samme «toget til Brussel».

Derfor er det ingen andre land – utafor EU - enn det aparte trekløveret Norge, Island og Liechtenstein som må gi opp enhver lov eller forskrift som er i strid med EU-regler.

Dramatisk for medlemslandene

Men det fins land som må finne seg i det samme som de tre EØS-statene. Det er alle medlemsstatene i EU. De har samme markedsadgang til EU-markedet som Norge – og de må finne seg i at EU-regler har samme forrang framfor nasjonale lover for arbeidslivet, framfor tariffavtaler og framfor ILO-konvensjoner.

I de fleste EU-statene er de økonomiske og sosiale virkningene av denne forrang langt mer dramatiske enn i Norge. Det er mange grunner til det. Arbeidsløsheten er høyere, færre er i jobb, færre er fagorganisert og fagbevegelsen har mindre innflytelse.

Det er ikke EU som fastlegger tekniske standarder

Vi får av og til høre at vi må være med i EØS for å være sikre på at vi har de samme tekniske standardene om EU-land har. Men arbeidet med å etablere felles standarder foregår i felleseuropeiske standardiseringsorgan som CEN (generelle tekniske standarder), CENELEC (elektriske standarder) og ETSI (telestandarder). Norge er med i alle slike organ på lik linje med alle EU-land. Det var vi før EØS ble til, og slik vil det bli også om vi går ut av EØS.

Det er heller ikke noen andre land som må gi opp tariffavtaler som begrenser innleie fra bemanningsselskap eller som forbyr havnearbeidere å slåss for fortrinnsretten til å losse og laste. Og det er heller ingen andre land som må skyve til side ILO-konvensjoner «for å få solgt varer til EU-land».

3.1 EUs sjette største eksportmarked

I EØS-debatten trekker en del EØS-tilhengere fram faren for at EU skal sette i gang en handelskrig mot Norge. Den faren er helt minimal. Størstedelen av eksporten vår til EU består av råvarer og halvfabrikata som er innsatsvarer i EUs produksjonsliv.

Norske eksportvarer som metaller, papir og fisk trengs som innsatsvarer i bilfabrikker, trykkerier og foredlingsindustri som gjerne

vil ha de norske varene billigst mulig. For EU er det verken noe poeng å stenge norsk olje, gass eller andre innsatsvarer ute – eller å gjøre importen dyrere enn nødvendig ved å legge på toll.

Det vi kjøper fra EU, er derimot i alt vesentlig ferdigvarer, alt fra skruer til biler og maskiner. Det er på dette området at EU har vunnet markedsandeler i Norge, mens Norge har tapt markedsandeler på EU-markedet etter at den gjensidige tollfriheten ble etablert på 1970-tallet. EU har ingen ting å vinne på å bygge opp gjensidige tollsatser på slike varer.

Norge er et lite land sammenlikna med EU. Men som eksportmarked er vi ingen bagatell for EUs næringsliv. Norge er EUs femte største handelspartner, og unionens sjette største eksportmarked etter USA, Russland, Kina, Sveits og Tyrkia. Vi importerer for 3-400 milliarder kroner fra EU i året.

3.2 WTO sikrer markedsadgangen til EU hvis vi sier opp EØS-avtalen

Frihandelsavtalen av 1973 er ikke sagt opp – og den er fortsatt i bruk. Avtalen regulerer den delen av handelen mellom Norge og EU som ikke reguleres av EØS-avtalen, for eksempel handel med fisk og enkelte landbruksprodukter. På slike områder oppdateres frihandelsavtalen løpende når det er behov for det.

Det betyr at hvis vi går ut av EØS, er det frihandelsavtalen som gjelder – modifisert med de endringene som er kommet gjennom WTO-regelverket etter 1995. Dette

Ja-velgerne fryktet toll

Terpingen på temaet markedsadgang har satt sine spor i folkemeningen. En meningsmåling av MMI i september 1994, et halvt år etter at EØS-avtalen var trådt i kraft og et par måneder før folkeavstemningen om EU-medlemskap, viste at halvparten av velgerne mente det ville være toll på eksport av industrivarer hvis Norge sa nei til medlemskap i EU.

På spørsmål fra en journalist i Klassekampen om ikke regjeringen hadde et ansvar for å rette opp slike misforståelser blant velgerne så nær en folkeavstemning om EU-medlemskap,

svarte handelsministerens pressetalsmann at «*det får aktørene i EU-debatten ta seg av*» (21.09.94).

Det var en påfallende forskjell på ja-velgere og nei-velgere i kunnskapsnivået på dette punktet. Blant EU-tilhengerne mente to av tre at det ville være toll på industrivarer hvis det ble nei-flertall ved folkeavstemningen. Det var derfor ikke rart at de kunne finne på å stemme ja.

Blant EU-motstanderne hadde en tredel samme feiloppfatning. De ville stemme nei likevel.

regelverket binder alle land som er medlemmer av WTO. Både Norge og samtlige EU-land er medlemmer av WTO.

Den store forskjellen er at den EØS-avtalen som Norge har inngått, krever at enhver norsk lov må vike hvis den er i strid med EUs regelverk. Noe slikt krever ikke EU av noen andre land enn Norge, Island og Liechtenstein. Bortsett fra EU fins det ikke noe land her i verden som krever at en handelspartner må endre lovverket sitt for å få eksportert varene sine.

Det er denne underkastelsen under EU-lover som ligger til grunn for EØS-motstanden i Norge. Hva kan underkastelsen forsvares med hvis EØS ikke trengs for å få solgt varene våre i EU?

Menon-rapporten «Norge og EØS: Handelsmønstre og rammer for samhandel i

EØS-avtalen» (2013) påviser at det ikke er grunnlag for å hevde at EØS-avtalen har gitt mer eksport fra Norge til EU enn en handelsavtale av det slaget som EU nå inngår med stadig flere land, ville ha gjort.

Det er særlig to viktige forskjeller mellom dagens EØS-avtale og en vanlig handelsavtale. En handelsavtale har ingen ting av den automatikken som EØS har for å innføre enhver ny EU-regel for det indre markedet. Endringer i en handelsavtale må Norge og EU være enige om etter forhandlinger. En handelsavtale har heller ikke et overvåkningsorgan eller domstol som har rett til å tolke avtaleteksten. Uenighet og tvister løses ved forhandlinger.

Mer om markedsadgangen står i del 1 av «EØS-meldingen», gitt ut av Nei til EU i mai 2017.

4. Er EØS-avtalen grunnen til at det har gått så bra i norsk økonomi?

«Knappt noen gang tidligere har norsk økonomi vokst sterkere enn siden begynnelsen av 1990-tallet. Siden 1994 har sysselsettingen i norske bedrifter økt med mer enn 170 000 personer, mens den offentlige sysselsettingen økte med rundt 71 000 personer. Hoveddelen av veksten i sysselsettingen de siste årene har altså skjedd i privat sektor.»

Finansminister Karl Eirik Schjøtt-Pedersen (Ap)

Aftenposten 16.11.2000

EØS-avtalen sikra norske næringer «marked-sadgang» til EU-markedet – og samtidig EUs næringsliv samme markedsadgang til det norske markedet. Hovedbildet er at norsk næringsliv har tapt markedsandeler hjemme, og at få norske næringer har vunnet markedsandeler på EUs indre marked.

Det er derfor all mulig grunn til å spørre: På hvilket område har EØS-avtalen hatt positive virkninger som ikke ville vært der uten avtalen?

4.1 De positive virkningene

De entydig positive virkningene begrenser seg til få punkter:

- Vår eksport av bearbeidede fiskeprodukter møter lavere tollsatser. (Se kapittel 5 om fiskerinæringa.)

- EU kan ikke ta i bruk antidumping-våpenet mot norsk industri.

Disse fordelene er relativt beskjedne. Tollbelastningen på vår eksport av fisk til EU er 2-3 prosent av den samlede eksportverdien.

Det er relativt få eksempler på at EU satte i gang antidumping-undersøkelser av norsk industrieksport i perioden før EØS-avtalen trådte i kraft. Fra 1970 til 1992 reiste EU antidumping-saker ved seks anledninger, om fiskegarn (1979), fiberplater (1982), ferrosilicium (1983 og 1990), aluminium (1984) og silisiumkarbid (1986).

Saken om aluminium ble henlagt, og i de andre sakene ble norske bedrifter pålagt å selge til over en bestemt minstepris. Ikke i noe tilfelle ble norske bedrifter ilagt straffetoll, noe EU i stor grad har brukt mot land i Øst-Europa og den tredje verden.

Faren for dumpinganklager er dessuten gått ned siden 1980-tallet. Den norske

næringsstøtten er lagt om, bedrifter må i stigende grad betale markedspris for strøm, og WTO stiller i tillegg langt strengere krav til å sette i gang antidumping-tiltak enn hva EU la til grunn på 1980-tallet.

4.2 Ulempene er langt større

Ulempene i forhold til handelsavtalen fra 1973 er langt flere, og noen av dem er av stor betydning for samfunnsutviklingen i Norge. Men også rent økonomisk kan EØS føre til at vi kommer dårligere ut.

I kroner og øre er ulempene ved EØS-avtalen størst i olje- og gassutvinningen. Kombinert med anbudskravene betyr lisensdirektivet (fra 1995) at norske leverandører og operatører over tid taper markedsandeler på norsk sokkel og at konsesjonsvilkår som sikret utvikling av norsk oljekompetanse og norsk oljeforskning ikke kan stilles.

Gassmarkedsdirektivet har som formål å styrke gasskjøperne slik at prisen på gass kan presses nedover, og Olje- og energidepartementet var ifølge Dagens Næringsliv (31.01.01) forberedt på et årlig tap på så mye som 9 milliarder kroner.

Til sammenlikning: Den samlede tollbelastningen på eksporten av fisk til EU er i underkant av en halv milliard kroner.

Den viktige forskjellen på EØS-avtalen og den gamle frihandelsavtalen er likevel ikke markedsadgangen for vareeksporten vår, men de kraftige inngrepene som EØS tvinger fram mot handlefriheten til folkevalgte organ på alle nivåer.

4.3 Bedre forutsigbarhet for næringslivet?

Mange EØS-tilhengere legger vekt på at EØS-avtalen utvikler seg slik at det blir *bedre*

forutsigbarhet for næringslivet. Regelstyringen gjennom EØS vil være til særlig nytte for små og mellomstore bedrifter, hevdes det. Men den forutsigbarheten kan være tvilsom nok.

Det hjelper ikke at det blir flere regler når bedriftene ikke klarer å skaffe seg oversikt over regelverket, når regelverket blir så komplisert at det stadig er tvil om hvordan det skal tolkes, når reglene uttrykkes og tolkes i et uvant juridisk språk, når en blir avhengig av høyt kvalifiserte EØS-advokater for å hevde sine interesser og rettigheter innen EØS-retten. Det er slett ikke sikkert at det er de små og mellomstore bedriftene som har lettest for å ta seg fram seg i denne EØS-jungelen av regler og rettsavgjørelser.

Reglene stiller juridisk sett alle likt, både små og store bedrifter, både ressurssterke personer som kan kjøpe seg rådgivere og advokater og personer uten penger og nettverk. Men blir utfallet forutsigbart av den grunn?

Mer forutsigbart blir det heller ikke når nye og overraskende juridiske virkninger av EØS-avtalen så ofte slår ned som lyn fra klar himmel – til åpenbar forbauselse både for dem som steller med EØS-saker i forvaltningen og for de politikerne som har ønsket seg EØS-avtalen.

I tillegg kommer den langt mer grunnleggende uforutsigbarheten som ligger i at EØS-regelverket systematisk forsterker – og skal forsterke – konkurransen på alle markeder. Markedets dom over bedrifter etter hvert som konkurransen skjerpes, er i hvert fall ikke enklere å forutse enn EØS-jusens dommer. Omstillinger, nedbemanning, utskilling av virksomhetsområder, kursfall på børsen, oppkjøp og nedleggelse er nådeløse virkninger av en stadig skarpere konkurranse. At dette vil skje, kan forutses. Men hvilke bedrifter som taper (og forsvinner) - og hvilke som vinner (inntil videre), det er ikke like lett å forutse.

Bransje med utsikter

En bransje med lovende utsikter er advokatbransjen. EØS er blitt en juridisk jungel med frodige vekstvilkår for advokater som skal veilede bedrifter og myndigheter som vil utnytte muligheter eller som støter på problemer. Like gode vekstvilkår er det for advokater som skal håndtere juridiske konflikter - for ikke å snakke om dem som ser muligheten til å utløse konflikter inne i det juridiske villniset

5. EØS og fiskerinæringa

Fiskerinæringa omfattes bare delvis av EØS-avtalen. Norge har fortsatt fiskeripolitisk handlefrihet på to viktige områder:

1. Forvaltningen av fiskeressursene er fortsatt et norsk ansvar.
2. Norge kan fortsatt opptre på egen hånd i internasjonal havpolitikk og fiskeripolitikk.

Det siste er særlig viktig fordi Norge og EU på så mange måter har motstridende interesser i hav- og fiskeripolitikken. Norge slåss for kyststatenes interesser, mens EU slåss for å begrense dem mest mulig.

Norge har rike fiskeressurser i forhold til folketallet og eksporterer det meste av fangsten. EU er i motsatt situasjon - med knappe fiskeressurser i egne farvann og med stor import av fisk.

EU har i tillegg en fiskeflåte som er alt for stor, og som derfor er på jakt etter fisk i andre farvann. **Ved hver korsvei har derfor EU krevd å bytte markedsadgang med fiskekvoter. For at Norge skal få selge fisk til EU, har EU krevd at EUs fiskere får fiske i norske farvann.** Det skjedde under forhandlingene om EØS-avtalen i 1992 – og på nytt under forhandlingene om EU-medlemskap i 1994.

5.1 EU-tilpasninger i fiskeripolitikken

Parallelt med EØS-forhandlingene (1991-92) og forhandlingene om medlemskap (1993-94) har det skjedd mange EU-tilpasninger av den norske fiskeripolitikken. Noen av dem var en konsekvens av EØS-medlemskapet, andre ble gjort for å foregripe et EU-medlemskap som det ikke ble noe av.

Råfiskloven av 1951 ga salgslag monopol på førstehandsomsetningen av de fleste fiskeslag. Siden salgslaga kunne sette en minstepris, hadde fiskerne stor makt i forhold til foredlingsbedriftene. Råfiskloven ble i 1992 endra slik at salgslaga ikke lenger kan bestemme hvem som har rett til å være fiskekjøper. Det er det nå Fiskeridirektoratet som avgjør. Også andre endringer undergraver den innflytelsen fiskerne har hatt over egen næring.

Tilvirkerloven, som regulerte annenhåndsomsetningen, er opphevd, og **fiske-**

eksportloven er endra slik at det nå er fri adgang til å eksportere fisk. Tidligere ble det eksportert i regi av eksportutvalg for ulike fiskeslag og fiskeprodukter.

Sjøgrenseloven ble endra slik at utenlandske fiskebåter får levere fisk i Norge på samme vilkår som norske. Tidligere var det bare i særlige tilfelle at de kunne få levert fisk i Norge.

Utlendinger kan ikke kjøpe opp norske fiskefartøy eller etablere seg i norsk fiske med egne fiskefartøy. Det kan heller ikke skje selv om utlendinger kjøper opp norske mottaksanlegg eller fiskeindustri som eier fiskefartøy. Hvis så skjer, kan departementet bestemme at kjøper må selge fiskefartøyet.

Men ellers gjelder de fire frihetene under EØS. Dette betyr f.eks. at mannskaper i fiskefartøy er underlagt reglene om fri flyt av arbeidskraft, noe som sakte men sikkert fører til at «dyre» fiskere (medlemmer i Norsk sjømannsforbund eller i mannskapsseksjonen i Norges Fiskarlag) blir erstatta av stadig flere utlendinger uten tariffavtale.

Denne utviklingen har nå kommet langt. **Snart er fiskefartøyene like fristilt fra norske bemanningsregler og tariffar som norsk skipsfart på NIS-register (registret for norske skip i utenriksfart).** Dette er EØS-bestemt og intet Norge kan rå med innafor «handlingsrommet».

EØS-avtalen innebar at Norge overtok EUs regelverk for kvalitetskontroll av fisk og fiskevarer. Norsk fiskeindustri har måttet investere over tre milliarder kroner for å tilfredsstille det nye regelverket. Mange av hygienekravene er sterkt omstridte. Det gjelder bl.a. kravet om å erstatte treverk med metall eller plast i foredlingsanlegg og på båter.

Norsk fiskerinæring klarer seg i dag uten offentlig støtte. Det gjør ikke fiskerinæringa i EU.

5.2 Eksporten av fisk til EU

EØS-avtalen gir bedre vilkår enn handelsavtalen av 1973 ved eksport av fisk til EU. Noen fiskeslag har tollfri adgang til EU-markedet (torsk, hyse, sei, kveite og blåkveite). For andre fiskeslag er toll den samme som

under handelsavtalen (laks, makrell, sild, reker, kamskjell og sjøkreps). For de fleste andre produkter ble tollen redusert til om lag 30 prosent av opprinnelig toll.

Den samlede tollbelastningen er likevel ikke stor, mellom 2 og 3 prosent av den totale fiskeeksporten til EU.

EØS-avtalen tillater EU å sette inn antidumping-tiltak mot norsk fiskeeksport (se avsnittet 5.4 om lakseeksporten). Denne retten til antidumping-tiltak gjelder ikke andre deler av norsk eksport, som for eksempel eksporten av industrivarer.

5.3 EØS svekker styringa over oppdrettsnæringa

Oppdrettsloven ga adgang til å prioritere lokale eiere når nye konsesjoner skulle deles ut. ESA innvendte i oktober 2000 at slike hensyn er i strid med EØS-avtalens regler om fri etableringsrett. Jagland-regjeringen argumenterte med at fiskeoppdrett lå utafør EØS-avtalen og at kravet om lokalt eierskap ikke diskriminerte etter nasjonalitet. Men regjeringen førte ikke uenigheten videre til EFTA-domstolen. Den bøyd seg for ESA ved å ta hensynet til lokalt eierskap ut av den akvakulturloven som fra januar 2006 avløste oppdrettsloven.

Akvakulturloven bestemte at oppdretts-selskaper kunne eie inntil 15 prosent av den samlede mengden oppdrettsfisk i Norge uten noen tillatelse fra Fiskeri- og kystdepartementet. På nærmere vilkår og etter tillatelse fra departementet kunne inntil 25 prosent av oppdrettsfisken eies av samme eier.

Det norske sjømat-selskapet Marine Harvest klagde i oktober 2010 den norske loven inn for ESA. Marine Harvest er verdens største selskap innen lakseoppdrett, hadde den gang 216 konsesjoner og sto for 22 prosent lakseoppdrettet i Norge.

Fiskeri- og kystdepartementet argumenterte med at de norske eierskapsbegrens-

ningene måtte til for å sikre små selskaper en plass i oppdrettsnæringa. Men ESA godtok ikke at målet om en oppdrettsnæring med både små og store selskaper rettferdiggjorde unntak fra markedsfriheter som fri kapitalbevegelse og fri etableringsrett.

5.4 Kampen om lakseeksporten

De som drev med lakseoppdrett i Skottland og Irland hadde på 1990-tallet problem med å konkurrere med norske oppdrettere. De forsøkte å overbevise EU-kommisjonen om at norske oppdrettere drev prisdumping og krevde mottiltak mot norsk laks. EU innførte derfor fra tid til annen minsteprisregler for norsk oppdrettslaks. Det innebar at norsk laks i perioder måtte selges til en høyere pris enn irsk og skotsk laks.

En femårig avtale om minstepris ble f.eks. inngått på forsommeren 1997. Det paradoksale var at minsteprisavtalen viste seg som en fordel for norske oppdrettere. Minsteprisene ble rett og slett en garanti for god pris på den laksen de solgte. Beregninger fra Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning i Bergen kom fram til at de norske oppdretterne kan ha tjent 2,8 milliarder kroner på minsteprisavtalen i løpet av femårsperioden – målt i forhold til hva de ville ha tjent uten minsteprisavtalen.

Norge reiste til slutt tvistesak i WTO. I 2007 falt dommen: EUs antidumpingtiltak mot norsk oppdrettslaks var i strid med WTOs regelverk på 22 punkter!

Internt i EU var det ingen enighet om at prisen på norsk laks måtte holdes høy. Norsk laks var råstoff for foredling i mange EU-land – og dermed opphav til arbeidsplasser og inntekter der. Både foredlingsbedrifter og de store fiskekjøperne ville sjølsagt ha laksen billigst mulig. Bare i et land som Frankrike var det flere som foredla norsk laks enn det var oppdrettsarbeidere i Skottland og Irland.

6. EU-kjør mot landbruket

EØS-avtalen holder Norge utafør EUs felles landbrukspolitikk, og handelen med matvarer skulle i prinsippet ikke høre inn under EØS-avtalen.

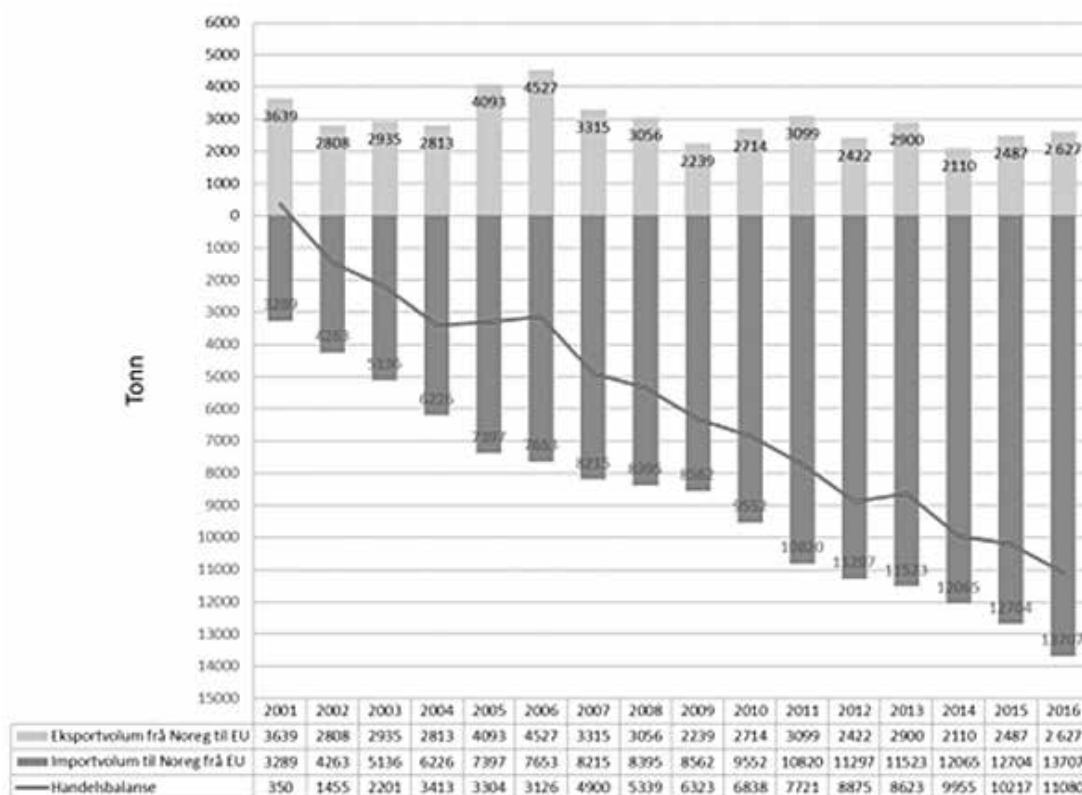
Norge skulle i utgangspunktet ha samme tollbeskyttelse på import av matvarer fra EU som på import fra andre deler av verden. Dette prinsippet vil EU ha flest mulig unntak fra. På to måter griper EØS-avtalen inn i situasjonen for det norske landbruket:

Avtalen inneholder en utviklingsklausul (artikkel 19) som sier at det annet hvert år skal være en gjennomgang «med sikte på en gradvis liberalisering av handelen med landbruksvarer» mellom Norge og EU. Avtalen sier den økte handelen med mat skal være til gjensidig fordel. Men forhandlingene har ført til at importen av mat fra EU er mangedobla, mens den norske eksporten av mat til EU knapt har økt.

I en protokoll knytta til EØS-avtalen (protokoll 3) har EU sikra seg at handelen med bearbeidede landbruksvarer som is, pizza og yoghurt også øker.

Utviklingen viser en stadig sterkere ubalanse i handelen med landbruksvarer i favør av EU. Et eksempel er samhandel med ost, en handel som har stor betydning for avsetning av norsk melk og for meieriindustrien. Utviklingen i samhandelen på ost viser at i 2001 var norsk import fra EU 3289 tonn, mens vi eksporterte 3639 tonn. Tilsvarende tall for 2016 er at Norge importerte 13 707 tonn, mens eksporten var 2627 tonn (kilde: AgriAnalyse/Landbruksdirektoratet/SSB).

Se videre et eget hefte om EØS og landbruket av Margaret Eide Hillestad (Nei til EU Arbeidsnotat nr. 1 2017). Heftet kan lastes ned fra nettsida til Nei til EU.

Figur 6.1: Handel mellom EU og Norge på ost.

Kilde: AgriAnalyse/Landbruksdirektoratet/SSB.

7. Distriktpolitikk på nåde

EØS griper inn mot distriktpolitikken vår fra tre kanter: både virkemidlene, omfanget av støtteområdet og støttesatsene må være i samsvar med EUs regelverk. Da EU vedtok nye rammer for regionalstøtten i 2000, måtte Norge finne seg i at støtteområdet ble mindre og at støttesatsene ble redusert.

Slik vil det alltid være i EØS. Endrer EU reglene sine for distriktsstøtte, gjelder endringene også i Norge. Og da dreier det seg om den *norske* distriktsstøtten slik den blir vedtatt av Stortinget og finansiert over det norske statsbudsjettet.

På lengre sikt kan distriktpolitikken vår henge i en enda tynnere tråd: I Norge er de regionale forskjellene i levestandard og arbeidsløshet langt mindre enn i de fleste EU-land. Det er derfor ikke gitt at EU i lengden vil akseptere at Norge skal kunne gi støtte til bedrifter i områder som i EU-sammenheng har høy levestandard og lav arbeidsløshet.

7.1 Strid om like vilkår

Vi er også prisgitt hvordan domstolene, EU-domstolen og EFTA-domstolen, dømmer i konkrete enkeltsaker. Hva som blir utfallet dersom en spansk bedrift uten spansk regionalstøtte reagerer på norsk regionalstøtte til en norsk bedrift som ligger i et distrikt med langt større velstand og lavere arbeidsløshet, er uvisst. Disse domstolene har som oppgave å sikre at konkurransen skjer på like vilkår. Hva like vilkår betyr, er det EU-domstolen som bestemmer.

EØS-avtalen rammer distriktene på tre måter:

- Den økende konkurransen mellom bedrifter og bransjer øker omstillingstakten. Det skaper særlige problemer i distrikt der det ikke er lett å finne eller skape alternative arbeidsplasser.

- Samtidig er det strammere rammer for hva som kan gis i nærings- og regionalstøtte enn før. Det rammer naturligvis bedrifter i distriktene mer enn bedrifter i sentrale strøk.
- I tillegg angripes den graderte arbeidsgiveravgiften, det tyngste virkemidlet i distriktpolitikken vår.

7.2 Et europeisk samfunn med utkantmakt

I EØS hjelper det ikke at Norge i europeisk sammenheng har vært et samfunn med enestående utkantmakt. Samtidig lever vi i et samfunn der politikk måtte til for å gjøre det levelig i de delene av landet der natur og marked ikke ga noe automatisk levebrød.

Den norske balansen mellom sentrum og periferi er bygd opp gjennom generasjoner ved politiske koalisjoner som nå trues av mange grunner. Denne politiske balansen mellom utkant og sentrum står under press både utafra – fra WTO og fra EU – og innafra. Det hardeste slaget mot norsk utkantmakt kom da Stortinget godkjente EØS-avtalen i 1992.

I det store EØS-området kan store deler av Norge bli utkant på særlig ubehagelig måte av to grunner: Fordi den investeringsvillige kapitalen strømmer utenom oss og vekk til mer fristende investeringsområder – og fordi det indre markedet generelt fremmer konsentrasjon og sentralisering av økonomisk virksomhet.

Begge deler er *meningen* med det indre markedet. For EU er det riktig at det investeres der hvor lønnsomheten er størst – og det er like riktig at stordriftsfordelene på det nye, store fellesmarkedet utnyttes for alt de er verdt. Alt tyder på at dette også er *virkingen* av det indre markedet.

EØS-reglene har ett lyspunkt: Forsknings-

Sjansespill med distriktene

«Ingen enkeltordninger innenfor regionalstøtte eller øvrige statsstøtteområder har vært gjenstand for forhandlinger eller godkjenning.»

Det fastslo **Brundtland-regjeringen** før Stortinget godkjente EØS-avtalen i oktober 1992. Likevel sto Regjeringen hardt på at vi uten problemer kunne videreføre distriktpolitikken vår.

St.prp.nr.100 (1991-1992)

og utviklingskontrakter rammes ikke av EØS-reglene. Det er derfor viktig å finne fram til lokale bedrifter som kan dra nytte av det som fins av offentlige midler for forskning og produktutvikling. Det er også viktig å arbeide for at staten avsetter flere midler til slike formål siden bedrifter da kan støttes direkte uten at det strider mot EØS-reglene.

7.3 Den graderte arbeidsgiveravgiften

I Norge har vi en gradert arbeidsgiveravgift. Avgiften betales av alle arbeidsgivere, både private og offentlige, og den regnes ut i forhold til de ansattes bruttoinntekt. Avgiften har vært gradert regionalt i fem soner:

- sone 1 med avgift på 14,1 % : sentrale kommuner i Sør-Norge samt deler av Vestlandet og Midt-Norge (omfatter nesten halvparten av befolkningen)
- sone 2 med avgift på 10,6 % og sone 3 med avgift på 6,4 %: en rekke kommuner i utkantstrøk i Sør-Norge, Vestlandet og Midt-Norge
- sone 4 med avgift på 5,1 %: Nordland, det meste av Troms og deler av Nord-Trøndelag
- sone 5 uten arbeidsgiveravgift: Finnmark, noen kommuner i Nord-Troms og Svalbard

Graderingen gjelder alle arbeidsgivere unntatt de statlige som betaler 14,1 % arbeidsgiveravgift uansett hvor i landet arbeidsplassen ligger.

Det indre markedet SKAL sentralisere

EUs indre markedet *skal* føre til at produksjonen av varer og tjenester skjer på færre steder enn før. 16 produsenter av store trykkjeler skulle bli til tre eller fire. Av de 15 fabrikkene som lager elektriske lokomotiv, skulle 11 forsvinne.

Dette var ikke skremselstall fra motstandere av det indre markedet. Det var tall som EU-kommisjonen trakk fram som eksempel på hvilken triumf det indre markedet kunne bli.

Tallene fins i Cecchini-rapporten om «The Cost of Non-Europe». Denne rapporten på 6000 sider, utgitt på slutten av 1980-tallet, gikk i gjennom et tjuetall bransjer og regna seg fram til hva som ville skje: Hvor mange bedrifter vil forsvinne? Hvor mye er det å tjene på at de forsvinner?

Fortrinn eller ulempe?

ESA og EFTA-domstolen velger å se graderingen av arbeidsgiveravgiften som et konkurransefortrinn for bedrifter i distriktene ikke bare i forhold til norske bedrifter i sentrale strøk, men også i forhold til utenlandske bedrifter. En slik fordel skal de ikke ha.

Men argumentet til ESA kunne like gjerne snus: Bedriftene i sentrale strøk er pålagt en særlig høy avgift, noe som rammer dem i konkurransen ikke bare med norske distriktsbedrifter, men også i konkurransen med utenlandske bedrifter.

Overvåkingsorganet ESA reagerte tidlig på denne graderingen, og saken endte i EFTA-domstolen. Domstolen fastslo i mai 1999 at denne graderingen av arbeidsgiveravgiften var i strid med EØS-avtalen.

Graderingen gjør det billigere å ha folk i arbeid i distriktene enn i pressområdene. Det var da også hensikten med ordningen. Men EFTA-domstolen fastslo at gradert arbeidsgiveravgift har samme virkning som driftsstøtte. Og regelverket til EU forbyr i prinsippet all direkte eller indirekte driftsstøtte til bedrifter og firma. Hele ordningen var derfor i strid med EØS-avtalen.

Slik EFTA-domstolen ser det, betyr graderingen en overføring til norske distrikt på over 5 milliarder kroner. Den prinsipielle konklusjonen var at graderingen måtte vekk for all næringsvirksomhet som er i konkurranse med virksomhet i andre EØS-land.

Norge kunne derfor inntil videre beholde gradert arbeidsgiveravgift for den delen av næringslivet som ikke konkurrerer med selskap i andre EØS-land. Men graderingen gjelder ikke bedrifter som «*etter sin karakter ikke kan ligge andre steder*». Det dreier seg i første rekke om gruver, skipsbygging, kraftforsyning, olje- og gassvirksomhet og stålverk. I tillegg skal forbudet gjelde telekommunikasjon, fraktvirksomheter med mer enn 50 ansatte og finansforetak med internasjonal virksomhet. Dette betydde at 150 distriktsbedrifter måtte betale full arbeidsgiveravgift på 14,1 prosent i stedet for redusert sats.

Men alt dette er bare et foreløpig kompromiss. Den graderte arbeidsgiveravgiften

er det tyngste virkemidlet i den norske regionalpolitikken, og graderingen lever nå på EUs nåde. Den midlertidige løsningen EFTA-domstolen kom fram til, gir ingen garantier for framtida. Det blir ny granskning av ordningen hver gang EU endrer reglene sine for nærings- og regionalstøtte, som EU gjør

hvert syvende år.

Opplegget er sårbart også på en annen måte. Siden hele ordningen med gradert arbeidsgiveravgift stemples som ulovlig, er det fritt fram for rettssaker mot Norge fra utenlandske konkurrenter.

8. Samferdselen liberaliseres

Det er en sentral del av det indre markedet at det skal være fri konkurranse om transportoppdrag, enten det dreier seg om veitransport, jernbane, flytransport eller skipsfart.

Mye av liberaliseringen innen samferdselssektoren har skjedd etter norske vedtak, ofte i forkant av EU-initiativ. Den grunnleggende forskjellen på Stortingsvedtak og EØS-regler er at i EØS blir enhver liberalisering uopprettelig – så lenge Norge er med i EØS. Prøving, feiling og læring av erfaring har ingen plass på de områdene som EØS liberaliserer.

8.1 Økt konkurranse i veitransporten

Veitransporten i EU ble liberalisert med to forordninger fra 1991 og 1993. I løpet av få år ble det full konkurranse om alle transportoppdrag som kryssa grenser innad i EU. EØS-avtalen innebar at dette fra 1994 også gjaldt alle transportoppdrag til og fra Norge. Fra 1998 er også innenlandske transportoppdrag åpna for konkurranse innen EU og EØS.

I debatten om EØS-avtalen ble det argumentert med at den skulle gi norsk veitransport nye muligheter ute i Europa. I stedet er det utlendingene som overtar stadig mer transport inn i og ut av Norge.

EUs felles arbeidsmarked har for lengst

sluppet løs ekstreme former for sosial dumping innen veitransporten. I Norge, som i resten av EØS/EU, blir «billigsjåfører» mer og mer vanlig. Lønn og sikkerhet er blitt salderingspostene i den knivskarpe konkurransen. Det har ført til at utenlandske sjåfører på dumpinglønn eller som elendig betalte sjølstendige næringsdrivende overtar mer og mer av godstransporten.

8.2 Kabotasje kjøring

EØS og det indre markedet har også endret situasjonen for godstransport innad i Norge. Kabotasje kjøring er transport mellom steder i et annet land enn transportøren hører hjemme. Det er i utgangspunktet ikke tillatt i Norge, men transportører fra EU/EØS-land kan kjøre tre kabotaseturer i Norge innen én uke, før man må kjøre ut av landet. Siden 2015 har det også vært lov å kjøre inn i Norge med en tom pall for å ta kabotasjeoppdrag, når man har losset gods i et annet EU-land som Sverige. EU-kommisjonen ønsker å fjerne begrensninger for kabotasje kjøring.

Norsk Transportarbeiderforbund og Norges Lastebileierforbund har påvist hvordan kabotasje kjøringen som EØS-reglene tillater fører til sosial dumping, utbredt kriminalitet og en alvorlig senkning av veisikkerheten.

9. Full kamp på og om skinnene?

EUs jernbanepakke IV fra september 2010 vil bety en ny bølge av konkurranseutsetting og privatisering av jernbanedrift i Europa. Samtidig blir det fri etablering av jernbaneselskap på tvers av alle grenser.

Godstrafikken er for lengst konkurranseutsatt. Men til nå har det vært opp til hvert enkelt land å avgjøre om innenlandsk persontrafikk med tog skal konkurranseutsettes. Her i Norge skjedde det da Gjøvikbanen ble lagt ut på anbud i 2004. Men det var en norsk avgjørelse, ikke påtvunget fra Brussel.

ETF, det europeiske forbundet for transportarbeidere, avviser kategorisk kjernepunktene i jernbanepakka, både frislippet av konkurranse og kravet om å skille ansvaret for drift og infrastruktur. Forbundet argumenterer iherdig for at det bør overlates til hvert enkelt land å avgjøre slike spørsmål.

Også i Norge stiller organisasjonene til de ansatte seg sterkt kritisk til jernbanepakka. Det gjelder både Norsk Jernbaneforbund og Norsk Lokomotivmannforbund, og de har full støtte fra LO. Begge forbunda har advart mot jernbanepakka for at den vil svekke den politiske og økonomiske styringa av jernbaneutviklingen.

Det er bare de fire partiene til høyre i norsk politikk som vil slippe løs full konkurranse om passasjertransporten på jernbanen. Men de har flertall på Stortinget. Blir vedtaket stående, vil vi om få år ha fri konkurranse om all jernbanedrift her i landet. Den hardeste konkurransen vil etter hvert komme fra utenlandske selskap.

9.1 Konkurransen svekker tilbud og sikkerhet

Erfaringene fra andre land entydige. Presset på de ansatte har økt på grunn av nedbemanning, utskilling av arbeidsoppgaver til selskap som driver med lavere lønn, bruk av innleide arbeidstakere og mer deltids- og korttidsarbeid.

Konkurranseutsetting og privatisering skal i teorien gjøre det både billigere og sikrere å reise med tog. Men når togtrafikk

konkurranseutsettes og offentlige togselskap privatiseres, er det en felles erfaring i mange land at prisene øker, at regulariteten går ned, at sikkerheten svekkes og at lønninger og arbeidsvilkår kommer under press.

Selskap som har vunnet anbudskonkurransen for et avgrensa tidsrom fristes til å spare på vedlikehold, sikkerhetskontroller, opplæring av ansatte og mange andre forhold som har betydning for sikkerheten både på kort og lang sikt.

9.2 Oppsplitting av drift og infrastruktur

Et sentralt EU-krav har vært å skille skarpt mellom drift og infrastruktur (skinner, stasjoner, kjøreledning m.m.). I Norge skjedde det alt i 1998. Da fikk Jernbaneverket (nå Bane Nor) ansvar for infrastrukturen, både for investeringer og vedlikehold, og ble skilt fra NSB som i 2002 ble gjort om til et statlig aksjeselskap.

Denne oppsplittingen av ansvaret for drift og infrastruktur er kritisert fra mange hold. Her i Norge angripes skillet av ansatte fra begge sider. Det er NSB som må svi hvis vedlikeholdet ikke er godt nok – eller hvis investeringene ikke er store nok til å mestre pågangen av passasjerer. Og det er ikke Bane Nor som utsettes for det daglige presset fra brukere og myndigheter når tog er overfylte, ikke holder ruta, eller står stille.

Slik er erfaringene også i andre land. Kostnadene og kvaliteten ved drift av tog avhenger av kvaliteten og vedlikeholdet av spor og annet teknisk utstyr – og omvendt. «Slitasje på hjul og skinner» må ses i sammenheng, og vedlikeholdet må styres av denne sammenhengen. Det er driftsselskapet som ser klarest hvilke investeringer i infrastruktur som er mest påkrevd.

Tas jernbanepakka inn i EØS-avtalen, bindes vi til varig konkurranse om togtransporten. Avviser vi regelverket, står vi fritt til å bruke anbud så mye vi vil – men bare dersom vi finner ut at det er lønnsomt og lurt.

10. Det miljøpolitiske foregangslandet som forsvant inn i EØS

Ved midten av 1980-tallet tok Norge fortsatt mål av seg til å være et miljøpolitisk foregangsland. Vendepunktet kom i juni 1988 da flertallet på Stortinget ga grønt lys for «tilpasning til EUs indre marked» uten at det fra noe hold ble sagt noe konkret om hva det innebar.

Etter stortingsvedtaket i 1988 ble de fleste ambisjonene om å gå foran i miljøpolitikken lagt til side. 13. juni 1988 gikk det ut et brev fra statsministerens kontor der budskapet var både klart og enkelt. Brevet påla alle departement å legge EUs regelverk for det indre markedet til grunn for all framtidig regelutvikling. Ethvert avvik fra EUs regler måtte det gis en uttrykkelig begrunnelse for. Etter 1991 har tilpasningen til EU vært en nødvendig følge – først av at vi forhandlet med EU om EØS-avtalen – og så av at Stortinget i oktober 1992 godkjente EØS-avtalen. **Dette har ført til at norsk miljøpolitikk på viktige områder er blitt passiv og avventende. Både myndigheter og organisasjoner lar initiativene komme fra EU. Tilpasningen til EUs indre marked innebar et grunnleggende taktskifte i den norske miljøpolitikken.**

Det er vanskelig å vite hvilke lovendringer som ble stilt i bero på grunn av instruksene fra statsministerens kontor. Det er enda vanskeligere å vite hvilke lovinitiativ som aldri ble tatt - på grunn av samme instruks.

Forhandlingene med EU om EØS-avtalen førte til at Norge fikk beholde strengere produktkrav enn EU på noen områder i en overgangsperiode på fire år, men vi kunne ikke forbedre dem. Vi kunne ikke utvide lista av stoffer som vi merker som kreftframkallende og allergiframkallende.

De norske listene var atskillig lengre enn EU sine, og det har stadig vært behov for å forlenge dem – av to grunner: Det kommer nye stoffer på markedet, og medisinsk forskning avdekker stadig helsefare også ved stoffer vi trodde var trygge. Etter 1994 må vi vente inntil EU i fellesskap oppdager helsefaren.

Selvsensur av nasjonale miljøregler

EØS innebærer at Norge ikke lenger kan innføre strengere miljø- og helsekrav til produkter enn dem som EU har vedtatt. Dette fører naturligvis til at norsk miljøpolitikk blir passiv og avventende. Både myndigheter og organisasjoner venter på initiativ fra EU.

Nåværende avdelingsdirektør i Klima- og miljødepartementet Agnethe Dahl beskrev dette slik i en artikkel i 1999: «*Dette har ført til en selvsensur i forhold til utvikling av nytt nasjonalt regelverk på miljøområdet. Det at norske myndigheter altså har hatt klare insentiver til ikke å være bedre enn EF/EU på miljøområdet, har virket dempende på kreativiteten og initiativet internt i miljøforvaltningen*». (Claes/Tranøy (red): «Utenfor, annerledes og suveren? Norge under EØS-avtalen», 1999.)

10.1 Støtte Regjeringen ikke ba om

Under EØS-forhandlingene i 1991-92 gikk 21 miljøorganisasjoner i de seks EFTA-statene sammen om å kreve en avtale som ga alle EFTA-land:

1. varige unntak overalt der EU-regelverket stilte svakere krav enn de nasjonale miljøreglene, og
2. frihet til å utvikle nye, strengere standarder uavhengig av EU.

Dette var krav som ville vunnet stor forståelse hos miljøorganisasjoner og blant miljøaktivister i alle EU-land. Det er de som har følt på kroppen hvor tungt det er å drive fram strengere miljø- og helsekrav til produkter når ingen EU-land kan gå foran andre og baktroppen bestemmer farten.

Hvis Regjeringen hadde tviholdt på slike krav ved forhandlingene med EU - og hvis den hadde mobilisert norsk opinion i dragkampen

med EU - ville det stimulert miljøkampen i hele Europa.

Det viste utspillet fra seks internasjonale miljøorganisasjoner i sluttfasen av EØS-forhandlingene. Organisasjoner som Greenpeace, Friends of the Earth og EEB (The European Environmental Bureau) reagerte sterkt på EUs linje i forhandlingene. (EEB er en paraplyorganisasjon for miljøbevegelser i Europa og står fram som talerør for miljøinteressene innen EU.)

De seks organisasjonene krevde at EU skjerpa sine egne miljøkrav i stedet for å tvinge EFTA-standardene ned. Eller som de sa det: «*Den økte vareflyten på det indre markedet er miljøtrussel stor nok om den ikke også skal brukes som argument for å svekke viktige miljøstandarder i nye medlemsland.*»

I Brundtland-regjeringens «Statusrapport» fra september 1989 om «Norges tilpasning til EFs indre marked» står det at sammenlikna med EU hadde Norge:

- et strengere lovverk for kjemikalier,
- mer restriktive regler for bruken av tilsetningsstoffer i næringsmidler,
- strengere veterinær-regler,
- færre tilsetningsstoffer i dyrefor,
- strengere grenseverdier for luftkvalitet,
- en mer restriktiv holdning til genspleising og patent på liv.

Generelt slo rapporten fast at «*de minimumskrav som EF har satt til sikkerhet og miljø i mange tilfelle praktiseres som maksimumsdirrektiver for hva nasjonale myndigheter kan pålegge produsenter og importører.*»

10.2 Bedrer EU miljøreglene våre?

Vi får fra tid til annen gladmeldinger fra norske EU-tilhengere om at nå må Norge stramme inn en ny miljøregel fordi EU krever det. Det en aldri forteller, er at i alle miljø saker der EU «*totalharmoniserer*» regelverket sitt, der forbyr EØS-avtalen Norge å heve norske standarder på eget initiativ.

Regelverket *totalharmoniseres* hver gang EU vedtar en standard for et produkt som kan selges på et marked. Argumentet for at det må være slik, er at dette produktet ellers ikke ville være sikra fri flyt på EU- og EØS-markedet. Miljøstandarder for produkter kan altså i dagens Norge ikke forbedres på annen måte enn «*som følge av EØS-avtalen*».

Andre slags miljøkrav, som krav til luftkvalitet, drikkevann osv. vedtas som *minstekrav*. Ethvert land kan stille strengere krav enn dem EU har stilt. Slike krav hindrer ingen vareflyt.

10.3 Strengere enn EU i 1994

Til tross for den sjølpålagte miljøpausen etter 1988 hadde Norge på mange miljøområder et strengere regelverk enn EU da EØS-avtalen trådte i kraft i januar 1994. Når det gjaldt farlige stoffer hadde Norge for eksempel lagt føre-var-prinsippet til grunn, slik at mistanke om helsefare var nok til å regulere bruken av et stoff (påbud om merking, regler for bruk, forbud mot bruk). I EU måtte helsefare dokumenteres før tilsvarende regler kunne vedtas.

For organiske løsemidler og kreftfarlige stoffer som asbest var forskjellene særlig store. Norge hadde et totalforbud mot bruk av asbest med noen få unntak, mens EU ennå i mange år hadde langt mer liberale regler for asbest. Norge hadde også strengere regler for avgasser fra biler og andre kjøretøyer og for merking av maling.

Norge fikk et ikke-tidsbegrensa unntak når det gjaldt bruk og merking av plantevernmidler. Norge hadde ved utgangen av 1993 godkjent 120 ulike plantevernmidler, mens EU hadde godkjent 800. Ikke-tidsbegrensede unntak er ikke varige unntak. Et slikt unntak varer inntil videre, men kan avskaffes etter forhandlinger mellom Norge og EU. Unntaket for plantevernmidler valgte Solberg-regjeringen å gi opp våren 2017.

10.4 REACH: harmoniserte kjemikalier

Hva er sikre mengder og tilstrekkelig kontroll av giftige stoffer? Spørsmålet kommer på spissen når vi skal vurdere EUs kjemikalierreform REACH, som innebar en totalharmonisering. Siste rest av nasjonale krav og kontroll ble erstattet av ett felles registreringssystem for alle EU/EØS-landene i 2008.

Norge fikk ikke gjennomslag for innspillene miljømyndighetene ga til EU før REACH ble vedtatt. Kreftfremkallende og hormonforstyrrende stoffer kan fortsatt godkjennes selv om det finnes tryggere alternativer.

REACH er en av de mest omstridte miljøreformene i EUs historie. Massivt press fra

kjemikalieindustrien reduserte rekkevidden og boret smutthull i regelverket, slik at det omfattet mindre enn én tredjedel av stoffene – og for over halvparten av disse stoffene ble det ikke satt noen egentlige krav til testing.

Helt umulig er det likevel ikke å regulere farlige stoffer, men EØS gjør det vanskeligere å innføre nasjonale forbud. Norge innførte i 2014 et forbud mot miljøgiften PFOA, et såkalt perfluorert stoff. Stoffet er giftig, det brytes ikke ned, men hoper seg opp i miljøet og i mennesker. Da klaget ESA Norge inn for EFTA-domstolen, fordi ESA mente at all slik regulering skal skje gjennom EUs kjemikalieregelverk REACH. I juli 2017 ga EFTA-domstolen likevel Norge medhold, fordi det ved utløpet av den fristen ESA ga Norge for å oppheve det nasjonale forbudet ikke var tatt en beslutning i REACH om regulering av PFOA i forbrukerprodukter.

10.5 Klima og kvoter

EUs kvotesystem regulerer omsetning av klimakvoter, hver på 1 tonn CO₂, i EU/EØS-området. Det omfatter en rekke industrisektorer, men ikke spredte utslipp som veitrafikk. Omtrent halvparten av de totale utslippene er omfattet. Kvotesystemet har i liten grad fått ned utslippene. Det er for mange kvoter – og EU har pålagt landene å dele ut kvotene gratis. Prisen på CO₂-kvoter er for lav til å kutte utslipp og drive frem omstilling.

Norge ble del av EUs kvotesystem i 2008. Norge har begrenset mengden kvoter og dessuten tatt betalt for en større andel enn i EU-landene. Samlet kvotemengde, salgsandeler og reglene for tildeling av vederlagsfrie kvoter harmoniseres på EU-nivå. For Norge betyr det at myndighet er flyttet fra nasjonale organer til overvåkingsorganet ESA. Den politiske handlefriheten er begrenset.

Norge skal også knytte seg til EUs klimapolitikk utover kvotesystemet, men detaljene for dette er ennå ikke avklart. Miljøorganisasjonen Natur og Ungdom er kritisk til dette, og mener Norge fraskriver seg handlefrihet og ansvar for å kutte de nasjonale klimautslippene.

10.6 OECD om miljøpolitikken

OECD la i mai 2011 fram en 200 siders gjennomgang av miljøutviklingen og miljøpolitikken i Norge («Environmental Performance Reviews, Norway 2011»). Hovedbudskapet var at Norge har spilt en pionerrolle i utviklingen av internasjonal miljøpolitikk og vært en «spydspiss» på mange områder av miljøpolitikken.

OECD-rapporten gjør et særlig poeng av at Norge påvirker EUs miljøpolitikk uten å være medlem av EU. Rapporten beskriver Norge som en «leder» i utviklingen av EUs miljøpolitikk på områder som kjemikalier og maritim politikk. Sammen med andre nordiske land har Norge vært viktig for å få til en global konvensjon mot kvikksølvforurensning og mer ambisiøse globale mål for persistente organiske miljøgifter (POPs).

Rapporten trekker også fram Norges rolle som internasjonal «spydspiss» bl.a. i arbeidet for et globalt bindende kvikksølvregime, i arbeidet med rettigheter for u-land knyttet til bruk og patentering av genressurser og i de internasjonale klimaforhandlingene. Energiavgiftene er høyere enn i de fleste OECD-land og er mye høyere enn EUs minstekrav. CO₂-avgifter brukes også i større grad enn i EU og ligger på et høyere nivå.

Norge er ifølge OECD-rapporten best i Europa på gjenvinning og ombruk. OECD-rapporten framhever at Norge går foran EU med krav til innsamling og resirkulering av elektrisk avfall og elektroniske produkter, såkalt EE-avfall. Norge er det første landet i Europa som tilbyr gratis innlevering av EE-avfall. I motsetning til EU stilles det ikke krav om at den som leverer avfall må kjøpe en tilsvarende mengde nye produkter.

Rapporten fra OECD gir Norge ros for fiskeriforvaltningen. Norge har lyktes bedre enn EU med bærekraftig beskatning av fiskeriressursene. Samarbeid med Russland «og noe mindre suksessfullt med EU» har bidratt til å gjenopprette viktige fiskebestander.

Norge har også lenge hatt et forbud mot utkast av fisk, har fått til internasjonale forbud mot slike utkast og forbud mot bunnfiske i sårbare områder i Nordøst-Atlanteren.

11. Patent på liv?

EU ville ha Norge til å godta et direktiv om «lovbeskyttelse for biotekniske oppfinnelser» som gjør det mulig å ta patent på:

- genmodifiserte planter og dyr
- framgangsmåtene for å framstille slike planter og dyr,
- naturlig forekommende biologisk materiale, også på gener som fins ute i naturen,
- genmodifiserte menneskegener når modifiseringen kan defineres som en «oppfinnelse» og ikke en «oppdagelse».

Direktivet innebar at det skulle være samme adgang til patent på oppfinnelser knyttet til biologisk materiale som på annet materiale.

I Norge hadde det vært tverrpolitisk enighet om at det:

- ikke må gis patent på genmodifiserte dyr og planter,
- ikke må gis patent på framgangsmåter for å framstille genmodifiserte dyr og planter,
- ikke må gis patent på naturlig forekommende biologisk materiale, heller ikke på gener.

Disse prinsippene lå til grunn for vår patentlov. Den største forskjellen er at EU tillot patent på planter og dyr, mens det ikke var

mulig i Norge. Fra EUs side ble det forutsatt at direktivet skulle inn i EØS-avtalen og dermed gjelde også i Norge.

Det var en lang og sterkt polarisert debatt om dette direktivet både i Norge og i andre land. I Norge var det Høyre som først brøt ut av den tverrpolitiske enigheten fra 1990-tallet. Seinere snudde også Arbeiderpartiet.

EU-direktivet ble godkjent av Stortinget i 2003 mot stemmene til Senterpartiet, Kristelig Folkeparti, Venstre og SV.

En patenterbar oppfinnelse

Det kan tas patent på oppfinnelser, ikke oppdagelser. Det var lenge god latin i patentverdenen. EU-direktivet om «patent på liv» sprengte dette skillet: «*En del af det menneskelige legeme, der er isoleret herfra eller på anden måde frembragt ved en teknisk fremgangsmåde, herunder en sekvens eller delfrekvens af et gen, kan udgøre en patenterbar opfindelse, selv om en sådan del i sin opbygning er identisk med opbygningen i en naturligt forekommende del.*» (Artikkel 5 punkt 2 i EU-direktivet om «patent på liv» – i dansk språkdrakt.)

12. Truer EU den nordiske velferdsmodellen?

Velferdsmodeller kan i EØS trues på to måter: Enten ved at EU-regler og EU-vedtak begrenser velferdspolitikkenes handlingsrom og finansiering – eller ved at velferdsordningene overbelastes fordi de sosiale utfordringene blir større enn før.

Handlingsrommet for offentlig velferdspolitik angripes stadig av nye EU-vedtak og nye EU-regler fordi EU-kommisjonen har fått EU-regjeringene med på at en for stor offentlig sektor er en grunnleggende årsak til den massearbeidsløsheten EU har levd med – og strevd med – de siste tretti åra.

Finansieringen av velferdspolitikken rammes av EUs valutaunion ved at den setter stramme rammer for den økonomiske politikken i medlemsstatene. Det svekker samtidig muligheten for en aktiv motkonjunkturpolitikk med sikte på å motvirke arbeidsløshet når økonomien skranter.

EU-traktaten er bygd for å verne konkurransen på markedene mot inngrep fra offentlige myndigheter på nasjonalt og lokalt nivå. På tredje tiåret har Euro-LO og en rekke brukerorganisasjoner på det sosiale området derfor krevd at EU vedtar et rammedirektiv om offentlige tjenester som kan verne allmenntilgjengelige offentlige tjenester mot konkurransereglene på det indre markedet. Det har EU-kommisjonen avvist, og i EU er det bare EU-kommisjonen som kan fremme lovforslag.

EU-domstolen har i stedet det siste tiåret skritt for skritt tvunget fram en rettstilstand på helseområdet som de fleste EU-regjeringene har protestert kraftig mot. Domstolen har fastslått at alle helsetjenestene faller inn under EU-traktatens krav om fri flyt av tjenester på tvers av nasjonale grenser.

Våre egne helseministre har problem nok med å holde styr på helseutgiftene innen norske grenser. Med fri flyt over alle Europas grenser blir styringsproblemene grenseløse for enhver helseminister. Det skjønnte regjeringene alt tidlig på 1990-tallet, men det spilte ingen rolle for EU-domstolen.

12.1 Økte inntektsforskjeller i det indre marked

EUs grunnproblem er likevel at den stadig mer prinsippfaste markedsliberalismen produserer sosiale påkjenninger som overbelaster velferdspolitikken i alle medlemsland.

Et eksempel: **Inntektsforskjellene i EU økte kraftig da EU fra 1986 satte i verk sitt indre marked med friere flyt av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft.**

Fra 1990 økte inntektsforskjellene raskt også i Norge, Sverige og Finland - først ved å slippe fri stadig flere markeder som forhåndstilpasning til EUs indre marked – og så på grunn av den EØS-avtalen som trådte i kraft i 1994. Det førte til at andelen fattige økte betydelig i alle nordiske EU-land fra 1990-

Produserer sosiale påkjenninger

Ett av EUs grunnproblem er at den stadig mer gjennomgripende markedsliberalismen produserer sosiale påkjenninger som overbelaster velferdspolitikken i alle medlemsland. I tillegg til den avreguleringen som øker konkurransen i arbeidslivet, har EU-kommisjonen stadig fått EUs regjeringsjefer og finansministre til å vedta at:

- de laveste lønningene må bli lavere og inntektsforskjellene må øke
- arbeidsløshetsstrygden må bli lavere og utbetalingstida kortere

- velferdsordningene ikke må være så gode at de holder folk vekk fra arbeidslivet
- arbeidsgiverne må få større handlefrihet ved ansettelser og oppsigelser
- de sentrale tariffavtalene må få mindre betydning.

Utfordringen for europeisk politikk er derfor formidabel: De regjeringene som vil gjøre noe med drivkreftene bak sosial ulikhet i Europa, må gå sammen om å dempe den beinharde konkurransen på det indre markedet.

1995. I resten av EU kom økningen allerede i andre halvdel av 1980-tallet som følge av innføringen av det indre markedet.

EAPN (European anti-poverty network), paraplyorganisasjonen for dem som arbeider med fattigdomsspørsmål i Europa, fastslår at EU driver fram «en særlig modell for konkurransevne som på mange måter øker fattigdommen og gjør livet hardere for de fattige».

Enda krassere ble EU beskrevet – to år før finanskrisa slo til i 2008 – i en fellesuttalelse fra tre viktige deler av det organiserte Europa, fra Euro-LO, fra Social Platform som er en paraplyorganisasjon for organisasjoner innen sosialsektoren fra hele Europa og fra EEB, som er en tilsvarende paraplyorganisasjon for europeiske miljøorganisasjoner:

«EUs medlemsland prøver i alt for mange tilfeller å underby hverandre med lavest

mulig lønn, de mest fleksible arbeidsforhold, de svakeste arbeiderrettighetene, den laveste sosiale beskyttelsen og den laveste profittbeskatningen.» («Move up a gear for sustainable development», 06.03.06)

Med en serie dommer har EU-domstolen – med EU-traktaten som ryggstø – angrepet den nordiske velferdsmodellen i dens innerste kjerne, ved å sette stramme rammer for handlefriheten til fagorganiserte arbeidstakere. (Særlig Laval- og Rüffert-dommene i 2007 og 2008.)

Det er gjennom tariffavtaler at fagbevegelsen har kjempa fram den solidariteten i arbeids- og samfunnsliv som har gitt det trygge grunnlaget for den nordiske velferdsmodellen: lønninger som er til å leve av – og lønnsforskjeller som har vært langt mindre enn ellers i Europa.

13. Fri flyt av pasienter og resistens

13.1 Pasientrettighetsdirektivet

EUs «pasientrettighetsdirektiv» gir norske pasienter rett til å få betalt utgifter til helsebehandling i alle land i EU-/EØS-området. Fritt sjukehusvalg i hele Europa låser oss til en markedsstyrt helsepolitikk så lenge vi er med i EØS

Pasienter kan få dekt utgifter til helsehjelp i andre EØS/EU-land såfremt helsehjelpen tilsvarende den samme hjelpen pasienten ville fått i Norge. Pasienten må dekke utgiftene sjøl og søke om refusjon i etterkant. Refusjon kan innvilges med inntil det samme beløpet som tilsvarende helsehjelp ville ha kosta i Norge, men aldri mer enn de faktiske utgiftene.

Direktivet gir regjeringer rett til å kreve at helsebehandling i utlandet i det enkelte tilfellet skal godkjennes av helsemyndighetene på forhånd. Da stortingsflertallet godkjente direktivet i juni 2013 – mot stemmene til Senterpartiet og SV – var det med en sterk markering av at en slik rett til forhåndsgodkjenning gjorde det forsvarlig å godta direktivet. Likevel godtok Stortingsflertallet i desember 2014 et forslag fra Høyre-Frp-regjeringen om at Norge *ikke* skal ta i bruk retten til å kreve en slik forhåndsgodkjenning.

Får grensekryssende helsetjenester et vesentlig større omfang enn i dag, og det er meningen med direktivet, kan det bli et press for å innføre stykkprisfinansiering i land der denne finansieringsmåten ikke brukes – eller til å øke omfanget av stykkprisfinansiering i land (som Norge) der delvis stykkprisfinansiering er innført.

Direktivet kan føre til økt press på lønns- og arbeidsforhold for helsearbeidere. Kommersielle helseselskap kan f.eks. satse på å hente arbeidskraft til Norge fra land med lavere lønnsnivå. Erfaringene fra andre bransjer viser at med dagens EU-regler og domsavgjørelser er det vanskelig å hevde norske standarder i en slik situasjon.

I tillegg kan private helsekonsern etablere

seg i fattige land med helsetilbud som først og fremst retter seg mot pasienter fra rikere land. I begge disse situasjonene vil ressurser og helsepersonell trekkes vekk fra det offentlige helsevesenet i fattige EU-land.

Overvåkingsorganet ESA åpnet i september 2017 en sak mot Norge fordi ESA mener norske myndigheter har gjort det for vanskelig å få dekket behandling i et annet EU/EØS-land.

13.2 Spredning av multiresistente bakterier

En friere flyt av pasienter på tvers av alle grenser og mellom alle slags sjukehus kan føre til at multiresistente sjukehusbakterier (MRSA) spres.

Verdens helseorganisasjon, WHO, sendte i april 2014 ut en advarsel om at resistens mot antibiotika «er så alvorlig at det truer alt som er oppnådd med moderne medisin».

Folkehelseinstituttet sa i sin høringsuttalelse om pasientrettighetsdirektivet at det er «*en betydelig forskjell i forekomst av antibiotikaresistente bakterier i Norden sammenlignet med øvrige europeiske land. Rundt én prosent av gule stafylokokker i Norden er resistente for meticillin, mens andelen i land utafor Norden og Nederland er 20 til 50 prosent. Risiko for å bli smittet med resistente bakterier er dermed høyere ved opphold i sykehus i land utafor Norden og Nederland, enn ved sykehusopphold i Norge.*»

Helsedirektoratet fastslo i sin høringsuttalelse at «*resistensforekomsten i Europa utafor Skandinavia er langt høyere enn i Norge, og en økt eksponering for andre lands helsesystemer vil medføre en betydelig forhøyet risiko for økning i resistensforekomsten i Norge.*»

Disse problemene var knapt framme i debatten, verken da EU vedtok pasientrettighetsdirektivet i 2011 eller da Stortinget vedtok å ta det inn i norsk lov i 2013.

14. Tryggere mat?

En serie med matskandaler (utbrudd av kugal-skap, dioksinskandalen i Belgia, eggskandalen i Nederland) har ført til at EU skjerper både regelverket og overvåkingen av at regelverket følges. Dette vil kunne bedre mattryggheten også i Norge. Men fortsatt holder EU fast på prinsippet om at ingen medlemsland, og dermed heller ikke EØS-land som Norge og Island, kan innføre strengere regler enn EUs fellesregler.

Dette har ført til at Norge har godtatt en serie med direktiv (tre direktiv om tilsetningsstoffer og tre direktiv om barnemat) som svekker regelverket vårt og som kan ramme utsatte enkeltpersoner og grupper hardt.

14.1 Matsminkedirektivene

I januar 2001 ble matsminkedirektivene til EU godkjent av Stortinget med stemmene til Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet. SV og Senterpartiet stemte for å avvise alle de tre direktivene. Kristelig Folkeparti og Venstre var villig til å godta søtstoffdirektivet, men reserverte seg mot deler av de to andre direktivene.

Det fantes ingen helseargument for å innføre de tre direktivene i norsk lov. I regjeringens egen stortingsproposisjon sammenfattes helsefaren slik:

«Det er norske fagmyndigheters vurdering at noen spesifikke bestemmelser i EUs tre tilsetningsstoffdirektiver - på ulike måter og av forskjellige årsaker - kan øke helserisiko for hele eller deler av befolkningen, i forhold til den situasjonen vi har i dag, dersom de gjøres gjeldende i Norge. Problemer er knyttet til å tillate økt bruk av:

- konserveringsmidlene nitritt og nitrat som kan omdannes til kreftfremkallende nitrosaminer i kjøttvarer;*
- de såkalte azofargene som kan gi overfø-*

smhetsreaksjoner hos utsatte personer; - søtstoffet cyclamat som i store mengder kan gi testikkelskade og nedsatt sædkvalitet.»

(St.meld.nr.12 (2000-2001))

Det alvorligste helseproblemet ved matsminkedirektivene er reglene for bruk av nitrat og nitritt. Her er regjeringens egen framstilling:

«Problemet med tilsetning av nitritt og nitrat til kjøttvarer er imidlertid ikke først og fremst knyttet til forekomsten av disse stoffene i seg selv. Hovedbekymringen er at nitritt kan reagere med aminer i næringsmidlene og føre til dannelse av kreftfremkallende nitrosaminer. Mengde nitrosaminer som dannes, øker med mengde nitritt/nitrat tilsatt under produksjonen. Røyking av kjøtt synes å fremme dannelsen, temperatur har betydning, og det synes som om steking har en viss innvirkning.

For kreftfremkallende stoffer, som også kan skade arveanlegg, antas det generelt at det ikke finnes noen nedre grense der man kan være sikker på at det ikke skjer svulstutvikling.»

Proposisjonen viser videre til at EU-kommisjonens vitenskapelige komite for matvarer har samme vurdering av kreftfaren som norske fagmyndigheter.

14.2 Kunne EU straffe oss?

Regjeringens argumenter for å godta direktivene var ikke helsefaglige: Hvis Norge skulle reservere seg mot direktivene, ville EU kunne ty til mottrekk som ville ramme Norge hardt.

Nå er det slik at EØS-avtalen fastslår at mottrekk må ligge innafør samme område

Mens EØS-debatten sto på som hardest

«Det er ingen tvil om at Norge vil kunne nekte import av produkter som beviselig er farlige for helse, sikkerhet og miljø.»

«50 vanlige påstander om EØS – og APs svar»

Arbeiderpartiets Stortingsgruppe, juli 1992

av avtalen (konkret: innen samme vedlegg og kapitel) og må bestå i å oppheve deler av EØS-avtalen. Reaksjonen må ikke gå utover det som skal til for å «balansere» den handelshindringen som følger av det norske vetoet.

I denne saken er det ikke lett å se hva slags mottiltak det skulle være. Matsminkedirektivene hører inn under EØS-avtalens vedlegg 2, kapitel 12, det kapitlet som handler om kvalitetskrav til næringsmidler. Mottiltakene måtte dermed bestå i å sette til side andre EØS-direktiv som handler om kvalitetskrav til næringsmidler.

Det er vanskelig å se hvordan det skulle ramme Norge. Da ville EUs regler fortsatt gjelde i EU, mens Norge ville stå fritt til å stille sine egne kvalitetskrav til de næringsmidlene der EU ikke lenger forlangte at Norge skulle følge opp EU sine direktiv,

Talspersoner for regjeringen tok likevel hardt i og skremte med at fiskeeksporten kunne rammes – eller at hele EØS-avtalen kunne rakne.

Ingen slike reaksjoner hjemles i EØS-avtalen. Reservasjonsretten er tvert i mot noe avalen behandler «som en hverdagslig sak». Det er derfor eventuelle mottiltak spesifiseres og begrenses til å skulle balansere de fordelene Norge handelspolitisk oppnår ved å reservere seg mot et direktiv.

Mottiltak utover dette ville derfor ikke være noe EU-kommisjonen kunne avgjøre. Mottiltak utover de som er hjemlet i EØS-avtalen, er politiske reaksjoner overfor en avtalepart. Slikt er det bare Ministerrådet som kan vedta, og det må skje med enstemmighet. Det betyr at Sverige og Danmark også måtte støtte slike reaksjoner fra EUs side. Men det er to land som har slåss i årevis for å beholde samme strenge regler for tilsettings-

stoffer som Norge hadde.

14.3 Bare barnemat

EU vedtok fra 1996-99 tre direktiv om barnemat. **Direktivene godtar at barnemat tilsettes større mengder av proteiner, mineraler, sukker og vitaminer enn vi gjorde i Norge.**

De tre direktivene skulle etter forutsetningene inn i EØS-avtalen. Men norske myndigheter trenerte behandlingen lengst mulig – fordi alle våre fagmyndigheter advarte mot å ta dem inn i norsk lov.

Stortingsflertallet (alle unntatt SV og Senterpartiet) godkjente i oktober 2002 de tre barnemat-direktivene til EU. I stedet skulle det brukes 16 millioner kroner i året på å fortelle norske foreldre hvor farlig barnematen nå blir - og at de sjøl må passe på at ungene ikke får for store doser av vitaminer og mineraler.

Norsk ernæringspolitikk har på dette området bygd på et samstemmig råd fra faginstansene om at et vanlig kosthold, hvis det ikke er alt for ensidig, er det som skal til også for småbarn. Særlige kosttilskudd i ferdigmat kan føre til overdoser for barn som får mye slik ferdigmat.

I januar 2000 la Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet (SEF) fram en rapport som gikk i gjennom de fleste faremomentene. (SEF inngår nå i Sosial- og helsedirektoratet.) I uheldige tilfelle kan helseskadene være svært alvorlige:

- For mye protein kan belaste nyrene til små barn uforsvarlig mye.
- For stort inntak av A-vitaminer kan skade både hud, slimhinner og sentralnervesystemet.
- For stort inntak av D-vitaminer kan føre til kalkavleiringer i nyrer og blodkar.

15. Da den veterinære grensekontrollen forsvant

EØS-avtalen ga Norge et unntak fra EUs regelverk når det gjaldt veterinærkontroll med import av kjøttvarer og levende dyr. EU fjerna all veterinærkontroll ved de indre grensene 1. januar 1997. Men Norge hadde under EØS-forhandlingene i 1991-92 fått rett til å fortsette grensekontrollen av mat og til å sette importerte husdyr i offentlig karantene.

Disse unntakene ble fjerna da Stortinget i desember 1998 godkjente en egen veterinæravtale med EU. Norge måtte fjerne den veterinære grensekontrollen med import av levende dyr og av kjøtt, fisk og meieriprodukter. I stedet overtok Norge EUs ordninger for veterinærkontroll. Samtidig ble Norge del av EUs yttergrense mot andre land når det gjelder slik import.

Dette skjedde i en situasjon hvor effektiv veterinærkontroll blir stadig vanskeligere og derfor også viktigere: Økende internasjonal handel, og særlig frihandelen med mat, betyr at farlig biologisk materiale spres raskere og i stadig større omfang over alle grenser. Det dreier seg både om «småting» som bakterier, virus, sopp og parasitter og om insekter og planter som ødelegger den økologiske balansen når de havner i nye miljøer.

Denne faren var Regjeringen oppmerksom på. I EØS-meldingen fra våren 2002 står det:

«Regjeringen vil likevel peke på at økt handel med animalske produkter og levende dyr gir en økning i sannsynligheten for at risikofaktorer, som for eksempel smittestoffer, vil spres.» (s. 52)

Matbårne infeksjoner er del av et langt større problem. I kappløpet mellom bakterier og mennesker utvikler bakteriene resistens raskere enn forskerne klarer å utvikle nye typer antibiotika. Dette gjelder også sjukdommer

som smitter gjennom mat.

Da blir det ekstra betenkelig at den internasjonale handelen med mat øker så sterkt. Det gjelder også Norge som gjennom EØS og WTO er utsatt for et kraftig press for å øke importen av matvarer. EØS-avtalen forutsetter regelmessige forhandlinger mellom Norge og EU om at den gjensidige handelen med mat gradvis skal øke. I WTO er forutsetningen at tollsatsene på matvarer skal senkes skritt for skritt.

15.1 Fagmyndighetene advarte

En samla veterinærstand og alle fagmyndigheter advarte mot veterinæravtalen. Statens helsetilsyn fastslo i et brev til landbruksdepartementet i august 1998:

- at smitte gjennom mat øker i omfang
- at veterinærkontrollen derfor burde skjerpes, ikke svekkes,
- at «sertifikatene» fra EUs internkontroll er lite betryggende når mat og dyr importeres,
- at alternativene til grensekontrollen påfører forbrukerne mer smitte,
- at EUs veterinærregime «privatiserer» veterinærkontrollen ved å føre ansvar over på importører og forbrukere,
- og at bevisbyrden snus i feil retning i forholdet mellom helse og frihandel.

Statens helsetilsyn advarte mot den frihandelen som ligger bak det økte smittepresset:

«Styringen blir i større grad overlatt til markedet. Dette kan føre til at tiltak som har til hensikt å sikre befolkningens helse, fjernes fordi de virker handelshindrende. I stedet for en føre-var-holdning, snus bevisbyrden for når helseskadelig produksjon og omsetning kan forbyes, noe som kan få store negative konsekvenser for folks helse.»

Garantier om dyrehelse

Brundtland-regjeringen ga denne garantien da EØS-avtalen ble godkjent i 1992:

«All handel med dyr og dyreprodukter mellom Norge og de øvrige EØS-land vil bli underlagt grensekontroll på samme måte som i dag, og muligheten for å sette dyr eller vareparti i karantene forblir uforandret. Dette vurderes som avgjørende for opprettholdelse av vår gunstige dyrehelse.» St.prp.nr. 100 (1991-92) s. 126

Et hovedpoeng i debatten var at faren for smitteinnslipp var direkte avhengig av mengde dyr og mat som ble importert. Importen av levende dyr til Norge har heldigvis vært relativt liten fordi landbruksnæringa har vist ansvar.

15.2 Demokrati på ville veier

På Stortinget var det i desember 1998 et stort flertall for å godkjenne veterinæravtalen. Samtidig viste en meningsmåling foretatt av MMI den høsten at 65 prosent av de spurte ville beholde den veterinære grensekontrollen, mens bare 12 prosent var enig i å ta den bort.

Store sprik mellom folkemening og stortingsflertall kan hende i mange saker. Det går

også an å leve med at Stortinget ikke følger fagmyndighetenes syn i alle spørsmål. Men i denne saken var det like vanskelig å finne en politiker som aktivt argumenterte for veterinæravtalen som å finne en veterinær med et slikt syn!

I løpet av tre år (1996-98) ble det holdt et hundretalls arrangementer med trygg mat og veterinæravtalen som tema i regi av Nei til EU, nei-partiene eller lokale Trygg mat-allianser. Det skremmende faktum er at det var total boikott av slike debatter fra Europabevegelsen og fra de partiene som gikk inn for veterinæravtalen. Avtalen lot seg ikke forsvare, ble ikke forsvart, men ble likevel godkjent av et overveldende flertall på Stortinget.

16. Polet som sprakk

I desember 1994 fastslo overvåkingorganet ESA at Vinmonopolets «enerett til import, eksport og engrossalg av alkoholholdige drikker» er i strid med EØS-avtalen. I den situasjonen hadde regjeringen to muligheter:

1. å bøye seg for ESA uten sverdslag, eller
2. å ta sjansen på en rettssak for EFTA-domstolen.

Regjeringen valgte å bøye seg. Daværende sosialminister Hill-Marta Solberg (Ap) ga denne begrunnelsen: «Ved å kjøre en sak for domstolen ville vi tatt en kalkulert risiko for at også detaljmonopolet kunne ryke.»

I 1992 forsikra Brundtland-regjeringen at «den nåværende enerett til import og engrossalg av vin og brennevin (vil) bli opprettholdt». Det skjedde i den stortingsproposisjonen som anbefalte Stortinget å godkjenne EØS-avtalen. (St.prp.nr. 100 (1991-1992))

16.1 Dommen over regjeringen

En av de første sakene til ESA var prosessen mot Vinmonopolet. Overvåkingorganet fastslo at polets enerett til import, eksport og engrossalg av alkoholvarer var i strid med EØS-avtalens frihandelsregler.

Regjeringen ga etter. Fra 1. januar 1996 ble det åpnet for private importører og grossister. Vinmonopolet ble delt. Det nysiftede Arcus AS overtok import- og grossistvirksomheten, i konkurranse med private. Vinmonopolet ble et monopol for salg til

forbruker. Dette var den største endringen i norsk alkoholpolitikk siden Vinmonopolet ble etablert i 1922.

I stedet for Vinmonopolets eneretter ble det innført et bevillingssystem. Dette systemet ble senere også klagd inn for ESA og erstattet av en ren registreringsordning. 152 norske serveringsbedrifter gikk våren 2000 til sak mot regjeringen fordi de mente at de hadde tapt på at regjeringen hadde opprettholdt begrensninger som var i strid med EØS-avtalen. Innkjøp av alkohol ville blitt billigere hvis Vinmonopolet hadde fått full konkurranse fra det tidspunkt EØS-avtalen trådte i kraft, 1.januar 1994.

Hovedpåstanden fra saksøkerne var at regjeringen ikke kunne ha vært i god tro. Regjeringen visste at eneretten var i strid med EØS-avtalen. Men den lot som om eneretten til import og engrossalg var trygg for å sikre seg at Kristelig Folkeparti stemte for EØS-avtalen. Avtalen måtte vedtas med 3/4 flertall, og da var Kristelig Folkeparti på vippen.

Oslo byrett var oppsiktsvekkende klar i sin dom. «Det er på det rene at regjeringen og Vinmonopolet i årene 1991 til 1994 på flere måter hadde tåkelagt at deres rettslige standpunkt var mer enn tvilsomt.» Og videre: «En helt åpen tale om at disse monopolenes fremtid var usikker, kunne gjøre det vanskelig å få den langt viktigere EØS-saken igjennom i Stortinget.»

Kristelig Folkeparti sto sammen med Arbeiderpartiet i 1992

«Disse medlemmer legger avgjørende vekt på at Regjeringen i proposisjonen slår fast at Vinmonopolet kan og vil bli opprettholdt innenfor EØS. Dette gjelder både for import og salg av vin og brennevin.» Innst.S.nr.248 (1991-92), s.49

17. EØS overfører suverenitet

EØS innebærer en massiv overføring av suverenitet til EU. Overføringen skjer i prinsippet på to måter: Ved at Stortinget endrer norske lover og forskrifter slik at de blir blåkopier av EU-reglene for det indre markedet – og ved at Stortinget vedtar å overføre beslutningsmyndighet på bestemte områder til ulike EU-instanser.

Blåkopi-metoden er den dominerende. Derfor har det vært mindre oppmerksomhet om de gangene Stortinget overfører beslutningsmyndighet på konkrete sakfelt til EU. Det er i kraft av Grunnlovens § 115 (tidligere § 93) at Stortinget kan overføre suverenitet til andre instanser. § 115 setter to vilkår:

- Suverenitet kan bare overføres til en internasjonal organisasjon som Norge er medlem av – og da bare på et saklig begrensa område.
- Det kreves $\frac{3}{4}$ flertall for å overføre suverenitet til en slik organisasjon.

Siden Norge ikke er medlem av EU, betyr det at Stortinget ikke kan bruke Grunnlovens § 115 til å overføre suverenitet til EU. Suverenitet kan bare overføres til EU ved å endre sjølve Grunnloven i samsvar med § 121 (tidligere § 112).

17.1 Læren om lite inngripende

Likevel har Stortinget i flere sammenhenger overført beslutningsmakt til EU når overføringen er definert som «lite inngripende». «Lite inngripende» overføring av suverenitet står det ingenting om i Grunnloven. Slike Stortingsvedtak må derfor oppfattes som en ytterst tvilsom nødløsning for å unngå kravet om $\frac{3}{4}$ flertall i §115 samtidig som suverenitet overføres så bitvis at det har vist seg vanskelig å reise politisk debatt om den enkelte suverenitetsavståelsen.

Siden beslutningsmakt ikke kan overføres direkte til EU uten å gå veien om en endring av Grunnloven, har en stadig oftere tydd til den utveien å overføre beslutningsmakt til et EFTA-organ, i praksis til ESA som har til oppgave å passe på at EØS-avtalen overholdes.

Siden Norge er medlem av EFTA, er det formelle da i orden. Men når norsk suverenitet overføres til ESA, har EU alltid stilt som forutsetning at ESA hver gang beslutter

akkurat slik EU vil ha det. Dermed er det i realiteten EU vi har gitt beslutningsmakt til.

17.2 Utfordringene fra overnasjonale byrå

Denne konstitusjonelle nødløsningen er blitt stadig mer aktuell fordi EU de siste åra har delegert beslutningsmakt til nyopprettede styringsorgan på stadig flere områder, mange av dem på områder som er «EØS-relevante». To særlig viktige saker er:

Finansovervåking: Regjeringen ble høsten 2014 enig med EU-kommisjonen om hvordan Norge skal kobles til EU når det gjelder overvåking av finansmarkedene. EU har oppretta tre finansstilsyn, ett for bankene, ett for verdipapirmarkedet og ett for forsikrings-selskap. Alle tre vil ha overnasjonal beslutningsmakt innad i EU. Våren 2016 godkjente Stortingsflertallet at Norge knyttes til EUs opplegg ved at ESA får samme myndighet overfor Norge som de tre tilsynsbyråene har i EU.

Energiovervåking: EU tok i 2009 et viktig skritt mot en såkalt «energiunion» med vedtaket av Energimarkedspakke III. Som del av pakka er det oppretta et «energiregulatorbyrå» (ACER) som skal kunne treffe overnasjonale beslutninger på mange områder. Regjeringen går inn for at de avgjørelsene som angår EØS-landet Norge, skal treffes av ESA.

I noen viktige sammenhenger kan ACER fatte vedtak som binder statene. Det kan blant annet dreie seg om oppbyggingen av infrastruktur som krysser grenser og om det som kalles «prosjekter av felles interesse».

Hvis deltakerne i et slikt felles prosjekt ikke blir enige om hvordan utgiftene skal fordeles, kan ACER bestemme hvem som skal betale hvor mye. Det kan f.eks. bety at ACER kan pålegge oss å betale for kraftkabler fra Norge til andre land.

Vi tilbys dermed samme opplegg som det Stortingsflertallet godtok når det gjaldt koblinga til EUs finansstilsyn: Det overlates til ESA, overvåkingsorganet for EØS-avtalen, å fatte vedtak som gjelder Norge, Island og Liechtenstein. Det skrives uttrykkelig at ESA da skal vedta det som ACER har sendt over som forslag. ESA skal ikke ha noen sjølstendig

oppfatning av vedtak som er bindende for Norge.

17.3 Hvordan en EØS-lov blir til

Etter at EØS-avtalen trådte i kraft 1. januar 1994 vedtas norske lover på to helt ulike måter:

- Den ene måten er den tradisjonelle, der Stortinget fatter sine lovvedtak etter en lang prosess med utredninger som er kjent i god tid, med formelle høringer og med offentlig debatt dersom lovforslaget er omstridt.
- Den andre måten omfatter alle de lovene som kommer inn i det norske lovverket via EØS.

I dag behandles nye EØS-regler slik: Hver måned møtes Stortingets **Europautvalg** for å gi Regjeringen råd om 30-40 nye EU-lover eller vedtak. Møtene i Europautvalget skjer for lukkede dører. Saklista kommer en uke tid før møtet.

På møtet kan utvalget anbefale at Regjeringen sier nei takk til en ny EU-lov. Hvis det ikke skjer, godtar Regjeringen noen dager seinere på vegne av Norge den nye EU-loven i **EØS-komiteen** der EU-ambassadørene fra Norge, Island og Liechtenstein møter representanter for EU-kommisjonen.

Hvis den nye EØS-loven krever at norsk lov endres, kommer forslaget til lovendring til **Stortinget** etter møtet i EØS-komiteen. Da har regjeringen allerede godkjent EØS-loven på vegne av Norge i møtet med EU i EØS-komiteen. EØS-tilhengerne på Stortinget oppfatter denne lovbehandlingen i Stortinget som rein sandpåstrøing og opptrer deretter. Men i praksis er det klart at Stortinget kan stemme ned en slik lovendring - og dermed benytte seg av reservasjonsretten i EØS-avtalen.

De fleste rettsaktene er uproblematisk for oss i Norge – og behandler ofte bagatellmessige forhold som hos oss ville vært regulert i forskrift og ikke i lov, altså forhold der Stortinget har delegert beslutningsmyndigheten til et departement.

Mange av rettsaktene utvikler regelverket vårt slik vi ville ha gjort det utafør EØS. Andre rettsakter regulerer forhold på annen måte enn våre myndigheter ville ha valgt hvis de sto fritt, men likevel slik at ingen viktige norske interesser utfordres. Men hvert år kommer det nye EU-rettsakter

som virkelig utfordrer norske interesser og verdier. Enkelte av dem er nevnt i dette heftet.

Men uansett om det er en stor eller liten endring i lov eller forskrift – eller om endringen er uproblematisk eller provoserende: Endringen i norsk lov eller forskrift er i praksis uopprettelig. Den kan bare oppheves av EUs besluttsende organ. Stortinget kan ikke endre lover som er kommet til oss via EØS – så lenge vi er medlem av EØS.

17.4 Reservasjonsretten i EØS-avtalen

Under EØS-forhandlingene i 1992 måtte EU gå med på å gi Norge en reservasjonsrett – også kalt vetorett – for at ikke EØS-avtalen skulle være i strid med Grunnloven. Grunnloven tillater ikke at Norge overfører beslutningsmyndighet til internasjonale organisasjoner vi ikke er medlem av.

Norge er medlem av EØS, men ikke av EU. Samtidig er det slik at det er EU som fastlegger alt regelverk som skal gjelde i EØS. Hensikten med EØS er jo nettopp at EU og EØS skal ha samme regelverk for alt som har med fri flyt å gjøre.

EØS-avtalen er det som kalles en *dynamisk* avtale. Innholdet i avtalen endrer seg hele tida. Disse endringene kommer fordi EU stadig utvider og endrer lovverket sitt. På de områdene som omfattes av EØS-avtalen, skal slike endringer etter forutsetningene også gjelde også Norge. For at dette ikke skal være i strid med Grunnloven, ble Norge gitt en reservasjonsrett i EØS-avtalen.

Da EØS-avtalen skulle godkjennes av Stortinget høsten 1992, ble reservasjonsretten framstilt som en garanti for at EØS-avtalen ikke kunne påføre oss regler vi var sterkt i mot. Reservasjonsretten er derfor konstitusjonelt sett en sentral del av EØS-avtalen. Hvorfor sitter bruken av reservasjonsretten da så langt inne?

17.4.1 Reservasjon uten begrunnelse

Reservasjonsretten er en avtalefestet del av saksgangen i EØS. I EØS-komiteen fattes vedtak med enstemmighet (EØS-avtalens artikkel 93). Norge, Island og Liechtenstein samordner først sine standpunkt i EFTAs faste komité, som ikke kan godkjenne en ny lov uten at alle tre landene er enig. Derfor har Norge vetorett mot enhver ny EØS-lov. Det

følger av EØS-avtalens artikkel 93 og artikkel 6 i Avtalen om EFTA-statenes faste komité.

Hvis ett EFTA-land sier nei, blir direktivet eller forordningen heller ikke gjeldende for de to andre. Det er ikke noe rettslig krav til begrunnelse for å bruke vetoretten, og den er heller ikke tidsbegrenset. Et norsk nei betyr både at vi unntas fra å innføre regelverket her hjemme (reservasjonsaspektet) og at det ikke tas inn i EØS-avtalen (vetoaspektet).

Reservasjonsretten kan brukes både av regjeringen og Stortinget. Det følger av EØS-avtalens artikkel 102 og 103. Regjeringen kan instruere de norske representantene i EFTAs faste komité og EØS-komiteen om å avvise en ny EU-lov. Hvis nye EØS-regler krever lovendring i Norge, må Stortinget vedta dem for at de skal bli norsk lov og gjelde overfor personer og bedrifter her til lands. Da kan stortingsflertallet aktivere reservasjonsretten ved å stemme ned forslaget.

En mulig reaksjon fra EU er krav om at de direkte berørte delene av EØS-regelverket suspenderes, altså settes ut av kraft. Hensikten er å balansere de fordelene som Norge oppnår ved å reservere seg mot det aktuelle direktivet eller forordningen. Suspensjonen er midlertidig. Avtalens hoveddel og protokollene gjelder som før. Reglene om blant annet fri varehandel og forbudet mot antidumpingtiltak blir altså uansett ikke berørt.

Alle direktiver og forordninger som omfattes av EØS-avtalen er systematisert

i 22 tematiske vedlegg, og hvert vedlegg har mange kapitler. Det er EØS-komiteen som avgjør om og hvilken del av avtalen som skal suspenderes. Her er EU og EFTA likeverdige parter, og et vedtak forutsetter enstemmighet. Artikkel 102 sier at det bare er en *del*, den som er «direkte berørt», av vedlegget som settes ut av kraft. Det må bety at suspensjonen ikke skal gjelde hele vedlegget, men kun det relevante kapitlet som direktivet eller forordningen tilhører.

17.4.2 Eneste forsonende trekk

For EØS-motstandere er reservasjonsretten det eneste forsonende trekket ved EØS-avtalen. Reservasjonsretten gjør det mulig å bekjempe EØS-avtalen innenfra - ved å mobilisere en så sterk opinion når norske interesser og verdier trues av nye EU-regler, at en norsk reservasjon blir politisk nødvendig. Denne kampen om å bruke reservasjonsretten er i sin kjerne en kamp mot at det markedsliberale grunnlaget for EU, den uhemmede flyten av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft, skal ha fullt gjennomslag i Norge.

For EU-tilhengere er reservasjonsretten i EØS derimot en uting. De vil inn i et EU der ingen medlemsland har noen reservasjonsrett mot nye EU-regler for det indre markedet. De vil derfor stritte imot å bruke en reservasjonsrett som blir et kraftigere argument mot EU-medlemskap hver gang den brukes.

18. Nei-side uten Europapolitikk?

EU-tilhengerne har i årevis søkt å framstille seg som de eneste med en «Europapolitikk». Men er det slik?

La oss bruke matsminkedirektivene som eksempel. Hadde slike lovforslag om å svekke helsekrav til norske matvarer blitt fremmet av en regjering på vanlig vis, uavhengig av EU, ville det utløst en heftig offentlig debatt.

Men fordi forslagene kom fra EU, ble det ingen debatt. Ingen forsvarte matsminkedirektivene i offentlig debatt. Ingen kampanje ble satt i gang for å få matsminkedirektivene inn det norske lovverket.

Motstanderne av matsminkedirektivene skrev leserbrev, debattinnlegg, debatthefter, utredninger. De arrangerte stands, møter, offentlige høringer. Men det var ingen å debattere med. Dermed ble det en ikke-sak i media – inntil det var for seint.

Det var nei-sida som i denne saken aktivt prøvde å forsvare norske verdier og interesser – ikke bare her i Norge, men også inne i EU. Matsminkedirektivene var omstridt i de fleste EU-land, kanskje i alle. Nei til EU informerte regelmessig sine nei-kontakter og sine søsterorganisasjoner om utviklingen av matsminkedebatten i Norge - og forsøkte like regelmessig å tappe de samme kontaktene for informasjon om matsminkedirektivene. Er det noen grunn til å tro at Europabevegelsen gjorde noe tilsvarende – når organisasjonen aldri inntok noe standpunkt til matsminkedirektivene og aldri ga ut noe informasjonsmateriale om dem?

Europabevegelsen og EØS-partiene har det underlige standpunktet at nye EU-direktiv skal ikke EØS-landet Norge diskutere. Den eneste diskusjonen Europabevegelsen vil være med på, er om Norge skal bli medlem av EU eller ikke.

Likevel blir det i lengden håpløst for ja-sida å fortrenge all debatt om nye EØS-direktiv. Den tabu-situasjonen som EØS-tilhengerne har skapt omkring nye EØS-direktiv, bidrar til at det norske demokratiet kobles effektivt ut i forhold til EØS. En slik situasjon er det i lengden umulig for en nasjon å leve med. Kampen om å ta i bruk reservasjonsretten i EØS-avtalen er viktig for å bryte denne tabu-situasjonen.

18.1 Å speilvende det indre markedet

Reservasjonsretten kan også brukes for langt større formål – som opplegg for en offensiv europeisk miljøpolitikk.

EØS-avtalen gir Norge en prinsipiell reservasjonsrett som EU-medlemmer ikke har. På miljøfeltet får denne reservasjonsretten særlig betydning. Hvis Norge reserverer seg mot et EU-direktiv som svekker norske krav til miljø, helse eller sikkerhet, er sjansen stor for at vi har sterke forbundsfeller internt i EU. Dermed er det på disse områdene EU vil ha størst problem med å sette inn mottiltak. Det er derfor på disse områdene en gjennomtenkt bruk av den norske reservasjonsretten kan få betydning ikke bare for Norge, men også for andre land.

EU-land har ingen reservasjonsrett mot indre-markeds-direktiv som stiller krav til produkter. Hvis EU har innført bestemte miljø- eller helsekrav til en vare, kan ikke det enkelte EU-land stille strengere krav. Hvis Norge bruker reservasjonsretten, vil søkelyset derfor rettes mot det mest utfordrende trekket ved EUs regler for det indre markedet: det at miljø og helse underordnes målet om friest mulig vareflyt. Dette kjennetegnet ved det indre markedet står derfor under kontinuerlig kritikk fra både helsemyndigheter, forbrukerorganisasjoner og miljøorganisasjoner.

De fleste EU-direktiv som har vakt uro eller strid i Norge, dreier seg om miljø, helse og sikkerhet. Slike direktiv (matsminkedirektivene, barnematdirektivene, direktivet om merking av genmat, direktivet om «patent på liv») er omstridte også i EU. En del medlemsland kan ha stemt mot direktivene, og i mange land kan forbruker- og miljøorganisasjoner ha engasjert seg mot direktivene.

Reservasjonsretten gir oss i Norge muligheten til å vise vei når det gjelder krav til miljø, helse og sikkerhet. EU kan ikke hindre oss i å «gå foran» slik som medlemslandene kan hindres. Samtidig kan vi bidra til den løpende debatten i EU om å gi bedre rom for miljø- og helsehensyn. På sikt bør målet være å speilvende det indre markedet slik at hensynet til miljø, helse og sikkerhet går

foran hensynet til vareflyten.

Et aktivt norsk arbeid for å tre inn i helsepolitiske og miljøpolitiske allianser på tvers av EU-grensene vil på den ene sida gjøre det enklere å ta i bruk reservasjonsretten når det er viktig å gjøre det. På den andre sida vil en norsk reservasjon også være et bidrag til å kjempe fram en tilsvarende

miljøpolitisk handlefrihet for EU-land.

Dette forutsetter et nært samarbeid mellom Norge og de mest miljøbevisste EU-land om å utnytte de mulighetene som den norske reservasjonsretten gir oss. Forutsetningen er at vi kan arbeide med de samme miljøsakene i flere land tidlig nok i EUs beslutningsprosesser.

19. Konkurransen, konkurransen og atter konkurransen

EU har strevd med massearbeidsløshet helt siden 1975 – og tilbyr ingen annen løsning enn å konkurrere seg fram til ny vekst. Konkurransen på tvers av EUs indre grenser dyrkes som et trylleformular for framskritt.

Økt konkurranse betyr raskere omstilling, flere nedleggelse, mer pendling, mer uføretrygging, mer førtidspensjonering og flere arbeidsløse. Økt konkurranse betyr flere mennesker i utrygge jobber.

EUs indre marked bygger på paradoksal sandgrunn: Det indre markedet skal trygge sysselsettingen ved å gjøre arbeidsplassene utrygge. Men kampen om konkurranseevne er et spill med like mange tapere som vinnere: det ett land vinner i konkurranseevne, tapes av andre land. Vi kan bare bedre norsk konkurranseevne i forhold til Sverige, hvis Sveriges konkurranseevne svekkes i forhold til vår.

Økt konkurranseevne betyr derfor eksport av arbeidsløshet til handelspartnere som får sin konkurranseevne svekket i forhold til vår. Det er ikke mer solidarisk å bedre konkurranseevnen enn å beskytte arbeidsplasser ved tiltak som fordømmes som proteksjonisme (devaluering, statsstøtte, importtoll o.l.).

Det er ingen ting som tyder på at europeiske samfunn kan konkurrere seg ut av sosiale problemer. Tvert imot er det all grunn til å se det motsatt: konkurransen har i EU – og i EØS – fått et omfang og en form som *forsterker* problemene.

19.1 Markedet som beslutningssystem

Som beslutningssystem er markedet fabelaktig i sin effektivitet: tusenvis, ja, millioner av enkeltbeslutninger samordnes hver dag uten at noen må tenke ut *hvordan* de skal samordnes. Langt mindre *organisere* samordningen i praksis.

Men om markedet er effektivt til å samordne enkeltbeslutninger om kjøp og salg av varer, tjenester, kapital og arbeidskraft, kan *summen* av beslutningene likevel drive oss i uheldig retning.

Den reindrykede markedskonkurransen

kan mildnes og mestres. Det handler de siste to hundre års europeisk historie om. Konkurransen kan være nyttig og effektiv, men samtidig nådeløs og farlig. Det ligger ikke i konkurransens eget vesen at den styrer seg sjøl mot sosialt gunstige løsninger.

Markedskonkurransen har ingen innebygde bremses mot sine egne konsekvenser. Profittkamp og bedriftsregnskap har ingen annen logikk enn denne:

- er det lønnsomt å forurense, forurennes det,
- er det lønnsomt å overbeskatte en naturressurs, blir det gjort,
- er bedrifter mer lønnsomme i sentrale strøk, blir det avfolkning i utkantstrøk,
- er helsefarlige arbeidsplasser mer lønnsomme enn andre, blir arbeidsplassene helsefarlige.

Arbeidervernlov, arbeidsmiljølov, konsepsjonslover, etableringslover, valutakontroll og distriktspolitikk – alt er mottiltak mot den uhemmede markedskonkurransen. Og alt er tiltak som utfordrer og underordnes EUs markedsfriheter og konkurranseregler.

19.2 Traktatfesta frikonkurransen

Midt i massearbeidsløsheten har EU sluppet løs den frie konkurransen på det "indre markedet". Det er et politisk eksperiment av uvis økonomisk og sosial rekkevidde. All historisk erfaring viser at uhemmede konkurranse fører med seg sosial urett som bare kan bekjempes med aktiv faglig kamp og effektive offentlige inngrep. Når kapitalkreftene slippes fri slik det skjer på EUs indre marked – og dermed i hele EØS-området, svekkes den organiserte arbeiderbevegelsen samtidig som offentlige myndigheter må gi opp viktige måter å styre økonomien på.

Det betyr sjølsagt ikke at «slaget er tapt» innafor EU. Mange partier, faglige organisasjoner og miljøorganisasjoner står midt i kampen for å mildne virkningene av denne frikonkurransen. Det arbeides for en bedre arbeidsmiljølovgivning innen EU, for strengere miljøkrav, for bedre sosiale rettigheter. Men tilbakeslaga er foreløpig mange.

Internasjonale rammevilkår – bl.a. lagt gjennom WTO, EU og EØS – tvinger offentlig politikk inn på samme spor i land etter land. Det framstilles som om det er bare «én mulig politikk», og det er den som er ført overalt i Vest-Europa siden slutten av 1970-tallet. Kursen er den samme, bare doseringen varierer: Offentlig sektor strammes inn, velferdsordninger undergraves og reduseres, offentlige ytelser privatiseres, offentlig sysselsetting ses som problemet, ikke løsningen. I tillegg skal arbeidsmarkedet gjøres mer «smidig» ved å svekke arbeidsrettslige ordninger og ved å angripe faglige rettigheter. Denne politikken

skaper langt flere sosiale problem enn den løser.

Likevel har denne nyliberale fundamentalismen et solid feste i den økonomiske og politiske makteliten. En allianse av nyliberale økonomer, politikere og toneangivende media står sammen om å stemple ethvert forsøk på nytenkning som «mangel på realisme».

Samtidig er det klart at det som først og fremst trengs, ikke bare er nye tanker, men et totalt brudd med EU-systemets markedsliberale grunnlag.

20. De brutte forutsetningenes avtale

Da Stortinget behandlet EØS-avtalen høsten for 25 år siden, var det i debatten en rekke fortolkninger og måter å forstå EØS-avtalen på som var helt sentral for godkjenningen av avtalene. Dette framkom særlig i forslaget fra Brundtland-regjeringen (St.prp. nr. 100 (1991-92)), men også i komitébehandling og debatten i Stortinget. Mange av de forutsetningene som Stortingsflertallet la til grunn da EØS-avtalen ble godkjent 16. oktober 1992 har vist seg å være feilaktige eller ikke fungere i praksis.

20.1 Hjemfall

Brundtland-regjeringen garanterte at hjemfallsretten på kraftverk ikke skulle bli berørt. «*Statens rett til hjemfall berøres heller ikke av EØS-avtalen*» het det i Stortingsproposisjonen (St.prp. nr. 100 (1991-92), s. 167). EØS-avtalen artikkel 125 sier: «Denne avtale skal ikke på noen måte berøre avtalepartens regler om eiendomsretten». EFTA-domstolen bestemte derimot i juni 2007 at EØS-reglene om etablering og investering i aller høyeste grad berører hjemfallsretten.

20.2 Alkoholpolitikk

Stortinget fikk også lovnader om at alkoholpolitikken lå utenfor EØS. «*Vinmonopolets enerett til import og engrossalg av vin og brennevin vil bli opprettholdt*» het det i Stortingsproposisjonen (St.prp. nr. 100 s. 16 og s. 118). Stortingsflertallet «slår fast at EØS ikke svekker muligheten til å føre en selvstendig alkoholpolitikk» (Innst. S. nr. 248 (1991-92) s. 48) og «at Vinmonopolet kan og vil bli opprettholdt innenfor EØS. Dette gjelder både for import og salg av vin og brennevin» (Innst. s. 49). Men importmonopolet måtte oppheves, rusbrus slapp til i butikkene og forbudet mot alkoholreklame er utsatt.

20.3 Avgifter og distriktspolitikk

Stortingsproposisjonen fastslo at «*EØS-avtalen omfatter... ikke skatte- og*

avgiftsspørsmål i sin alminnelighet» (St. prp. nr. 100 s. 376). AP og KrF konstaterte at skatte- og avgiftspolitikken lå utenfor EØS og føyde til at «*den differensierte arbeidsgiveravgiften fortsatt skal kunne videreføres som viktig distriktspolitisk virkemiddel*» (Innst. S. nr. 248 (1991-92) s. 57). Videre het det at «*EØS ikke vil redusere Norges muligheter til å videreføre en aktiv distrikts- og regionalpolitikk*» (Innst. s. 58).

Den differensierte arbeidsgiveravgiften er siden flere ganger blitt endret (en periode også fjernet) på grunn av EØS-reglene. I 2014 kom endringen som innebar at ingen firma innenfor energi og transport kunne få redusert avgift.

20.4 Offentlig sektor og helse

«*... de fleste offentlige tjenester faller utenom Avtalen*», het det i Stortingsproposisjonen (St.prp. nr. 100 s. 25). Men en stor del av offentlig tjenesteproduksjon har vist seg å bli berørt av EØS-avtalens konkurranseregler. «*Avtalen omfatter heller ikke helse- og sosial-politikk, handelspolitikk overfor tredjeland, skatte- og avgiftspolitikken og opphevelse av grensekontroll.*» Det skrev flertallet i utenriks- og konstitusjonskomiteen (Innst. S. nr. 248 (1991-92)). Men i 2013 ble EUs helsedirektiv, det såkalte pasientrettighetsdirektivet, tatt inn i EØS-avtalen. Direktivet skal legge til rette for helsetjenester på tvers av landegrensene.

20.5 Fra fri flyt til innenlandske ordninger

Stortinget la til grunn at EØS gjaldt den frie flyten over landegrensene og eventuell forskjellsbehandling mellom utlendinger og egne borgere. I stigende grad har vi derimot sett at praktiseringen av avtalen retter søkelyset mot rent innenlandske ordninger. Det som på en eller annen måte rammer den frie flyten på markedene skal vekk. I en rekke saker har overvåkingsorganet ESA og EFTA-domstolen lagt til grunn at norske lovregler er i strid med EØS-avtalen, også om de ikke diskri-

minerer mellom nordmenn og utlendinger. Det gjaldt bl.a. ervervsloven, reglene om erverv av vannfallsrettigheter og om eierskap i finansinstitusjoner. Endringen skyldes ikke nye rettsregler, men at man tolker tidligere rettsregler på nye måter.

21. Ta EØS-avtalen på alvor!

Det er den strie strømmen av lovttekster fra Brussel som har skapt den avmaktssituasjonen både EØS-motstandere og EØS-tilhengere reagerer på. EØS-tilhengerne ville ha det slik og har til nå forsterka avmakten på to måter:

- Ved å avvise enhver tanke om å bruke reservasjonsretten i EØS-avtalen mot EU-lover som utfordrer norske verdier og interesser,
- og ved å unngå alt som kunne skape oppmerksomhet om uheldige sider ved EØS-avtalen, også den oppmerksomheten som må til om norske interesser skal hevdes effektivt innad i EU.

Det er ikke vanskelig å finne grunnen til at ja-sida kvier seg for en offentlig debatt om nye EØS-direktiv. Et nei til et EØS-direktiv betyr å bruke en reservasjonsrett som vi ikke ville hatt hvis vi var medlem av EU. Dermed blir hver norsk reservasjon mot et EØS-direktiv et effektivt nei-argument mot medlemskap i EU – hvis det skulle bli aktuelt igjen.

Motstanden mot å legge til rette for bred norsk innsats innad i EU er også lett å forstå: Det ville uvegerlig rette oppmerksomheten mot sider ved EØS-avtalen som kunne skape motvilje mot hele avtalen.

21.1 Norske interesser må komme bedre til orde

Prosessen fram til en EU-rettsakt havner i EØS-avtalen kan deles i tre faser:

- Fase 1: Mens Kommisjonen arbeider med utkast til rettsakt.
- Fase 2: Etter at Kommisjonen har lagt fram sitt forslag til politisk behandling i EU-parlament og Ministerråd.
- Fase 3: Etter at rettsakten er vedtatt i EU-parlament og til slutt i EUs Ministerråd.

21.1.1 Fase 1: Mens EU-lover forberedes

EØS-avtalen forutsetter at den norske regjeringen blir informert når Kommisjonen starter arbeid med en ny rettsakt. EØS-avtalen gir Norge plass i de arbeidsgruppene som Kommisjonen bruker for å forberede nye rettsakter. Men alt arbeid skjer bak lukkede dører, og norske myndigheter har vært tause

utad. Norske partier og organisasjoner har derfor ikke hatt mulighet for å utnytte sine muligheter for bygge allianser innad i EU og i de enkelte EU-land.

EØS-avtalen gir Norge rett til å være representert i de arbeidsgruppene som EU-kommisjonen bruker til å forberede ny lovgivning for det indre markedet, og dermed for EØS.

I denne fasen er det viktig at også instanser utafør departementene blir klar over hva som foregår. Den informasjonen kan bare regjeringen gi. Det er naturligvis ingen tilfeldighet at det er i denne fasen alle EUs lobbygrupper setter inn det meste av sin innsats. Regjeringen bør derfor alt i denne fasen gå ut offentlig med de vurderinger den har av forslag til nye EU-/EØS-lover.

21.1.2 Fase 2: Mens EU-statene diskuterer

Etter at Kommisjonen har lagt fram et forslag til rettsakt, starter den politiske behandlingen i EU-parlament og Råd. Da går sakene fram og tilbake mellom Kommisjon, Parlament og Råd – ofte i flere omganger. Det tar oppimot et par år før Rådet kan fatte det endelige vedtaket på vegne av EU. I stigende grad har vi sett at lovgivning i EU avklares gjennom såkalte triolog-forhandlinger, det vil si av representanter fra de tre EU-institusjonene i lukkede fora før behandling i Rådet og Parlamentet. Dette byr på demokratiske utfordringer både for EU og EFTA-land i EØS.

I denne fasen gir ikke EØS-avtalen Norge noen formell plass i EUs egne beslutningsprosesser. Men regjeringen kan hevde norske interesser gjennom direkte kontakt med EU-kommisjonen og med hver enkelt regjering. Partiene og organisasjonene våre står naturligvis fritt til å legge fram sine synspunkter for søsterpartier og tilsvarende organisasjoner i EU-land.

21.1.3 Fase 3: Inn i EØS

Etter at Rådet har gjort sitt vedtak, kan rettsakten ikke endres. Stortingets EØS-utvalg er rent rådgivende – og kan bare si ja eller nei til rettsakten som helhet. Et nei betyr at den råder regjeringen til å bruke EØS-avtalens

reservasjonsrett, altså å hindre at EU-rettsakten skal bli en del av EØS-avtalen. Nye rettsakter fra EU tas inn i EØS-avtalen etter vedtak i EØS-komiteen, der EU og de tre EFTA-landene i EØS møtes.

21.2 Offentlig innsats for å bli hørt

Det er i de to første fasene – både mens Kommissjonen forbereder nye saker og når forslag fra Kommissjonen er til politisk behandling i EU – at norske interesser må inn med mye større tyngde enn i dag.

Da må norske partier og organisasjoner få bedre muligheter til å finne ut hva som foregår i det uoversiktlige EU-systemet, til å samle informasjon og til å holde kontakt med samarbeidsparter innad i EU. Det er gjennom slike samarbeidskontakter norske synspunkter kan bli hørt på et tidlig tidspunkt. Men det koster penger, mye mer penger enn norske organisasjoner normalt kan avse til slikt arbeid.

Skal norske interesser bli hørt, må det offentlige sikre det økonomiske og praktiske grunnlaget for det. Det kan skje ved øremerkede bevilgninger til partier og organisasjoner – og ved å legge forholdene til rette rent praktisk.

Tre vilkår må være oppfylt for at det skal bli mulig å utnytte disse mulighetene:

- Berørte norske interesser må bli klar over at en framtidig EØS-rettsakt er under debatt i EU. Det kan bare Regjeringen gjøre.
- Berørte norske interesser må få vite tidligst mulig hvordan forslaget til rettsakt vurderes av norske faginstanser og myndigheter. Det er det også bare Regjeringen som kan sørge for.
- Berørte norske interesser må få hjelp til å finne ut hvor langt saken er kommet i det uoversiktlige EU-systemet og hvilke instanser den skal i gjennom fram til endelig vedtak i Unionsrådet. Regjeringen må ta ansvar for at slik hjelp blir gitt.

Det er bare Regjeringen som kan sørge for at disse vilkårene kan oppfylles.

21.3 Dyrt å påvirke i Brussel

Det er dyrt å hevde norske interesser i EØS-sammenheng fordi så stor del av innsatsen må settes inn i Brussel og i ulike EU-land. I de fleste partier og organisasjoner vil det ikke være mulig å sette av så mye midler at det kan monne. Landsmøter som fordeler knappe

ressurser mellom sentrale og lokale ledd, vil alltid se med skepsis på forslag om å bruke en vesentlig del av ressursene utenlands. Det må derfor settes inn betydelige offentlige midler dersom norske partier og organisasjoner skal bli i stand til å ta EØS-avtalen på alvor. Og det var vel meningen?

Norske EØS-tilhengerne, både de som vil helt inn i EU og de som ser EØS som det gode kompromisset, avviser gang på gang å skaffe oss bedre innsyn i – og mer innflytelse på – det som foregår i Brussel. Det er vanskelig å se gode grunner for det. Kan det være så enkelt – og så klanderverdig – at de foretrekker liten innflytelse i stedet for godt innsyn?

21.4 EØS er bedre enn EU-medlemskap

EØS-avtalen gir på viktige områder Norge mer handlefrihet enn et medlemskap i EU ville gjort. Medlemskap i EØS er derfor langt å foretrekke framfor et medlemskap i EU.

- Det er langt enklere å sikre full sysselsetting, sosial trygghet og små forskjeller i levekår i et lite, oversiktlig samfunn som det norske enn i det store, sammensatte EU-området.
- Vi har større frihet til å føre en skatte- og avgiftspolitik som kan sikre velferdsordningene våre. (Dette betyr ikke at vi i dag faktisk fører en slik skatte- og avgiftspolitik.)
- Vi får helt andre forutsetninger for samarbeid fagbevegelse/myndigheter i et samfunn der myndighetene kan tilby politisk styring fra Oslo - og ikke ønsketenkning om hva som kan komme fra EU-kommisjonens Brussel og EUs sentralbank i Frankfurt.
- Vi bindes ikke til den pengepolitikk og finanspolitiske samordning som ved oljepris-sjokk o.l. kan ramme Norge hardt fordi Norge har en nærings- og eksportstruktur som gjør at økonomien vår svinger «i utakt» med de fleste EU-land.
- Vi kan fortsatt føre vår egen landbruks- og fiskeripolitikk. Det betyr at vi kan legge opp en landbrukspolitikk i mer økologisk og arbeidsintensiv retning, og at vi kan opprettholde en bedre balanse kyst/havfiske og dermed sikre sysselsetting i fiskerinæringa.
- Vi overlater ikke til EU å utforme handelspolitikken overfor land i den tredje verden.
- Og vi beholder taleretten ved viktige internasjonale forhandlinger – i alle sammenhenger der EU forhandler på vegne av sine 28 medlemsland.

21.5 Men EØS rammer handlefriheten både lokalt og nasjonalt

EØS-avtalen betyr at vi mister den politiske handlefriheten over et bredt register av virkemidler:

- Utafor EØS ville vi sluppet EØS-reglene for offentlige innkjøp og byggeoppdrag. Kommuner, fylkeskommuner og statlige etater kunne på fritt grunnlag vurdert *når* anbud var fordelaktig – og hva slags anbud som var ønskelig i det enkelte tilfelle (internasjonalt anbud, nordisk anbud eller norsk anbud).
- Utafor EØS ville vi sluppet å følge EØS-reglene for oppdrag ute på olje- og gassfeltene og for leveranser til offshore-virksomheten langs norskekysten.
- Utafor EØS kunne vi sett bort fra EUs olje- og gassmarkedsdirektiv og videreutvikla den formen for samfunnsmessig styring som andre oljenasjoner gjerne skulle ha kopiert.
- Utafor EØS kunne vi utforma distriktspolitikken ut fra norske behov. Vi kunne, uten å spørre ESA, ha gradert arbeidsgiveravgiften *mer* enn i dag – hvis det var det vi ville. Og

vi kunne satt våre maksimale støttesatser høyere enn i dag hvis den regionale utviklingen tilsa sterkere tiltak mot sentralisering og fraflytting.

- Utafor EØS kunne vi satt strengere helse- og miljøkrav til produkter enn EU fastlegger hvis vi mente det var gode grunner for det – og ellers følge EUs regelverk
- Utafor EØS kunne vi skjerma oss fra liberaliseringskrav som vi ikke ser oss tjent med, for eksempel krava om full konkurranse om post- og transporttjenester.
- Utafor EØS kunne vi ha skjerma norske banker og forsikringsselskap mot å tape markedsandeler på det norske markedet – hvis det var viktig for oss.
- Utafor EØS kunne vi opprettholdt alle konsesjonslovene våre, og for eksempel utforma hjemfallsretten for kraftverk helt uavhengig av EUs innblanding.
- Utafor EØS kunne vi på fritt grunnlag utforma regler for kjønnskvoltering og likestilling som ingen EU-regler kunne sette til side.

22. Ut av EØS?

EØS-avtalen er ikke til å leve med slik den er i dag – verken for EU-tilhengere eller EU-motstandere. Det er tre muligheter: Inn i EU – endre EØS-avtalen – eller ut av EØS.

På kort sikt er det ikke noe flertall i Norge for å si opp EØS-avtalen. Men kan avtalen endres slik at vi blir kvitt det som provoserer mest? Da må Norge f.eks. ha:

- rett til å stille strengere krav til produkter ut fra helse- og miljøhensyn,
- rett til å utforme regionalpolitikken uavhengig av EUs regelverk,
- rett til unntak fra EUs anbudskrav på enkelte områder, for eksempel i kollektivtransporten,
- rett til å skjerme enkelte sektorer fra EUs liberaliseringsregler, for eksempel innenlandske posttjenester.
- rett til å opprettholde konsesjonsregler som ikke diskriminerer mot utlendinger (f.eks.: reglene om hjemfallsrett, om bo- og driveplikt, om lokal fortrinnsrett til oppdrettsanlegg).

EU er nok i utgangspunktet ikke særlig interessert i å forhandle om en slik nedbygging av EØS-avtalen. Men det har aldri vært prøvd for alvor fra norsk side. De partiene som ser EØS-avtalen som en varig – eller i hvert fall en langvarig – løsning, bør være ekstra interessert i å få vekk det som provoserer mest.

På den annen side. Hvorfor skulle EU forhandle om noe som helst så lenge det offisielle Norge tviholder på at det ikke fins noe annet alternativ til EØS-avtalen enn medlemskap i EU? Hvilken forhandlingsposisjon gir det? Skal vi oppnå reelle forhandlinger med EU om EØS-avtalen, må vi først gjøre det troverdig at utmelding av EØS er et reelt

alternativ.

Skulle det vise seg at EU ikke vil inn i slike forhandlinger, bør vi si opp EØS-avtalen. Det kan EU ikke sette seg i mot. Deretter kan vi forhandle om en mer forsvarlig ordning på forholdet mellom Norge og EU.

22.1 Udramatisk å melde Norge ut av EØS

Formelt er det en enkel sak å melde seg ut av EØS. Det heter i EØS-avtalens artikkel 127: «Hver avtalepart kan trekke seg fra denne avtale ved å gi minst tolv måneders skriftlig varsel til de andre avtalepartene.» I tillegg står det:

«Straks etter varselet om at en avtalepart akter å trekke seg fra avtalen, skal de andre avtalepartene sammenkalle en diplomatisk konferanse for å vurdere de endringer det måtte være nødvendig å gjøre i avtalen.»

Dette betyr at EØS-avtalen omtaler en eventuell utmelding på en udramatisk måte, og at en utmelding følges av forhandlinger om å finne praktiske løsninger.

En utmelding av EØS er ikke et skritt ut i det uvisse. Både Norge og EU er medlem av WTO. Det betyr at WTO-reglene vil regulere handelen mellom Norge og EU fra første øyeblikk etter en utmelding.

I tillegg kan det være et ønske på begge sider å inngå en avtale som går utover det som WTO-reglene fastsetter. EU inngår handelsavtaler med stadig flere land, ikke bare i Europa, men også med land rundt Middelhavet og med land lengre unna (Mexico, Sør-Afrika). Det samme gjelder Norge.

Egne notater

EØS 25 år: Omfattende og omstridt

Vi er inne i en EØS-debatt som er mer intens og mer grunnleggende enn noen gang etter at EØS-avtalen ble godkjent av Stortinget 16. oktober 1992.

Nærmere 12 000 direktiver og forordninger er innført gjennom EØS-avtalen. Det har endret det norske samfunnet på en rekke områder, også sektorer som skulle ligge utenfor avtalen. Dessuten tolkes EU-traktaten og andre EU/EØS-regler strammere og rammer stadig flere norske interesser.

EØS-avtalen er den mest omfattende avtalen Norge har inngått. Den var heftig omstridt da den ble inngått og godkjent i 1992, og er blitt en verkebyll i norsk politikk. EØS-avtalen skulle respektere norsk suverenitet, og Norge skulle kunne avvise de reglene vi ikke ville ha. 25 år etter ser vi at Norge i flere saker har avgitt myndighet til EU og overvåkingsorganet ESA, og vetoretten er ikke blitt brukt for å sikre varige unntak.

Vi trenger ikke EØS-avtalen for å handle med EU. En større andel av eksporten fra norsk fastlandsindustri gikk til EU-land før EØS-avtalen enn hva tilfellet er i dag. Uten EØS-avtalen garanterer frihandelsavtalen og WTO-reglene fortsatt markedsadgang.

EØS-meldingen del 1, utgitt i mai 2017, omhandlet særlig avtalens konsekvenser for arbeidsliv og samfunn. Del 2 – dette heftet – omhandler konsekvenser for en rekke andre områder, som handel og økonomi, fiskeri, distriktspolitikk, samferdsel, miljø, helse og mattrygghet. Heftet tar også for seg EØS-avtalens prinsipper og beslutningsprosess, og drøfter hvordan avtalen utfordrer det nasjonale demokratiet.

Bli medlem:
send SMS
**NEITILEU <ditt
navn og e-post>**
til 2090 (200,-)

neitileu.no